

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Katolická teologická fakulta

Ústav dějin křesťanského umění

Dějiny křesťanského umění

Marie Knapeková

**JEZUITSKÁ REZIDENCE V TUCHOMĚŘICÍCH
A KOSTELY SPRÁVOVANÉ ŘÁDEM TOVARYŠTVA JEŽÍŠOVA
V PŘÍLEHLÉM OKOLÍ**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: prof. PhDr. Ing. Jan Royt

PRAHA 2007

Chtěla bych poděkovat mému vedoucímu bakalářské práce prof. PhDr. Ing. Janu Roytovi za cenné rady. Dále bych chtěla poděkovat svému manželovi, rodičům a všem, kteří mi pomáhají realizovat mé studium. Také děkuji komunitě Chemin Neuf, která spravuje některé farnosti a umožnila mi přístup do daných objektů.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a v seznamu literatury a pramenů uvedla veškeré informační zdroje, které jsem použila.

V Praze dne 2.5.2007

Obsah

1	Úvod.....	4
2	Jezuitský řád v Čechách.....	5
2.1	Jezuitská rezidence v Tuchoměřicích.....	6
2.1.1	Kostel sv. Víta v Tuchoměřicích.....	14
2.1.2	Hřbitovní kaple sv. Rozálie.....	20
2.1.3	Kostel Maří Magdalény v Přední Kopanině.....	21
2.1.4	Kaple sv. Marty a sv. Ludmily v Přední Kopanině.....	23
2.1.5	Kaple sv. kříže v Malých Čičovicích.....	24
2.1.6	Okoř s bývalou kaplí sv. Václava.....	24
2.2	Kostel sv. Prokopa ve Strědoklukách.....	27
2.2.1	Kaple sv. Kříže ve Strědoklukách.....	30
2.2.2	Kostel sv. Vavřince v Černovičkách.....	31
2.2.3	Kaple sv. Floriána v Černovičkách.....	33
2.2.4	Kaple sv. Václava v Kněževsi.....	33
2.2.5	Kaple Panny Marie v Dobrovízi.....	34
2.2.6	Kaple sv. Archanděla Michaela v Kozinci.....	34
2.3	Ikonografie zobrazených světců na místech spravovaných řádem Tovaryšstva Ježíšova v okolí tuchoměřické residence.....	35
2.3.1	Řádoví patroni.....	35
2.3.2	Zemští patroni.....	37
2.3.3	Zemědělství patroni.....	40
2.3.4	Ochranní patroni proti požáru a moru.....	41
2.3.5	Ostatní světcí.....	43
3	Závěr.....	46
4	Seznam literatury.....	48
5	Seznam obrazové přílohy.....	50
6	Resume.....	52

1 Úvod

Okolí Tuchoměřic, které se rozkládá západně od Prahy, je se svojí mírně zvlněnou krajinou a příznivým podnebím velice výhodné pro zemědělskou činnost. Už od pradávna zde bylo osídlení a po roce 1300 se objevuje první zmínka o Tuchoměřicích. Jak se časem ukázalo měli Tuchoměřice s okolními vesnicemi důležité hospodářské postavení pro pražské jezuitu u sv. Klimenta. Pro zdejší obyvatelstvo byla rovněž důležitá přítomnost bratří jezuitů, kteří sloužili zdejšímu lidu zprostředkováním katolické víry, nauky a bohoslužbami. Vzhledem k tomu, že v Tuchoměřicích byla početná skupina českých bratří a v okolních vesnicích sloužili utrakvističtí kněží, snažili se jezuité o rekatolizaci zdejšího obyvatelstva. Proto zde také v době baroka vzniklo značné množství sakrálních staveb, zvláště pak soch, kaplí a kostelů. Jezuité kladli důraz na ikonografii svatých, které vedly zdejší lid k Bohu. Poukazovali na křesťanskou historii českého národa skrze zobrazování českých zemských patronů a svých řádových svatých. Pro tuto oblast byla také důležitá úcta k zemědělským patronům, aby byly požehnané a hojné jejich hospodářské výnosy. V této době bylo časté nebezpečí moru a přírodních katastrof, kvůli tomu se obyvatelé utíkali pod ochranu svatých proti moru a požáru. Proto se tato práce zaměřuje na ikonografii světců v tomto zemědělském regionu. V této práci se snažím především o shrnutí a mapování památek zbudovaných za doby jezuitů a vytvoření ucelenějšího pohledu na dané téma. Rovněž zde poukazuji na ikonografický pohled vytvořený jezuitu, který koresponduje s barokní úctou tamějších obyvatel ke svatým. Vycházím nejen z literatury k danému tématu, ale také ze zkoumání zmiňovaných památek. Částečně se rovněž dotýkám velmi pozoruhodné otázky iluzivně malovaných oltářů, které by si zasloužily ještě podrobnější a samostatné bádání.

2 Jezuitský řád v Čechách

Jezuitský řád neboli Tovaryšstvo Ježíšovo založil roku 1540 Španěl Ignác z Loyoly. Jeho myšlenkou bylo vojsko vyvolených rytířů, kteří pod nejvyšším velitelem Ježíšem Kristem měli bojovat za církve a její nejvyšší viditelnou hlavu, papeže. Na členy tovaryšstva byly kladeny vysoké požadavky v jejich duchovní, asketické a vědecké přípravě.¹

Na počátku roku 1554 se obrátil budoucí pražský arcibiskup Antonín Brus z Mohelnice a jiní významní duchovní a šlechtici na Ignáce z Loyoly se žádostí o vyslání Tovaryšstva Ježíšova do Čech. Ve stejném duchu psal i v říjnu téhož roku řádovému generálu i sám Ferdinand I. Situaci v Čechách přijel prozkoumat horlivý „apoštol Německa“ Petr Canisius. V roce 1555 Petr Canisius napsal Ignácovi, že vyslání jezuitů do Čech je nejen možné, ale i vhodné. Z nabízených zpusťovaných klášterů si Canisius vybral starý dominikánský klášter u sv. Klimenta. Ten se rozkládal proti Karlovu mostu na staroměstském břehu Vltavy, tehdy na jednom z nejfrekventovanějších míst tehdejší Prahy. Dominikánům byl za to náhradou nabídnut opuštěný klášter klarisek Na Františku. 21. dubna 1556 dorazilo z Říma do Prahy prvních dvanáct jezuitů, aby se zde stali oporou upadajícího katolického náboženství a školství. Jezuité velice brzy začali s výchovou a s opravou zpusťovaného kláštera. Po krátkém vypovězení Tovaryšstva Ježíšova ze země dekretem z 1. června 1618 se již po dvou letech, po osudné bitvě na Bílé Hoře roku 1620, jezuité vracejí do Čech. Od roku 1622 převzali činnost i na Karlově univerzitě, která přešla do jejich správy. V 17. století získala klementinská kolej větší počet statků v bližším i vzdálenějším okolí Prahy. K nejdůležitějším statkům patřily Tuchoměřice u Prahy, Liběšice na Litoměřicku a Opařany v jižních Čechách, u kterých později vznikly významné rezidence.²

Majetek jezuitů se stále zvětšoval a rozmnožoval, takže před zrušením jezuitského řádu Josefem II. v roce 1773 patřily ke statku Tuchoměřice, který spadal ke koleji sv. Klimenta, i některé přilehlé vesnice a statky. Byla to Kopanina (Přední) s dvorem³, Čičovice⁴, Libochovičky, statky Letky⁵, Okoř⁶ a vsi Řepory (Řeporyje), Kopanina

¹ Srov. KADLEC Jaroslav: Přehled českých církevních dějin, sv.2, Řím: Zvon, 1987, 33.

² Srov. OULÍKOVÁ Petra: Klementinum průvodce, Praha: Národní knihovna České republiky, 2006, 5 – 7.

³ Král Maximilian II. roku 1573 propůjčil koleji pražské dvůr Kopaninu, která patřila Izaiáši Velíkovi, kterému jeho statek propadl v pokutě. Král Rudolf II. dvůr Kopaninu navždy propustil ze svého držení a přenechal Jezuitům.

⁴ Roku 1621, dne 6. září, koupila kolej u sv. Klimenta statek Čičovice spolu s Tuchoměřicemi od Otty

(Zadní), Nová Ves a Zlíchov.⁷

V blízkosti Tuchoměřic byly vesnice, které spravovali také jezuité, které ale nepatřily přímo pod tuchoměřickou rezidenci. Náležely však ke koleji sv. Klimenta pro seminář sv. Václava. Ke statku Středokluky⁸ patřily dále některé přilehlé vesnice jako Knežovsi (Kněževes), Dobrovíz, Kozinec, Běloky, Chejnov, Zájezd, Velký Kněževes.⁹

2.1 Jezuitská rezidence v Tuchoměřicích

První písemná zmínka o Tuchoměřicích se objevuje roku 1301 v opise listiny, jíž si jinak neznámý „Helias de Tuchmeritz“, označovaný jako „vir honestus“, spolu se svou manželkou Markétou najímá od kláštera cisterciáků v Plasích les, nazývaný Choteč, a to včetně všeho příslušenství, s mlýny, rybníky, loukami a pastvinami. Za tento majetek se zavázal platit opatovi a konventu plaského kláštera roční plat 30 hřiven stříbra. Obec však bezpochyby existovala již dříve.¹⁰

Po vladycích, kteří se psali z Tuchoměřic, se ujali držby tuchoměřického statku pražští měšťané. Kolem poloviny 14. století vlastnil statek v Tuchoměřicích Václav, syn pražského měšťana Budka.¹¹

První zmínku o farním kostele v Tuchoměřicích nalézáme r.1352 v registrech papežských.¹²

O dalším stavu tuchoměřického kostela nás informuje vizitační protokol pražského arcijáhna Pavla z Janovic, kanovníka pražské metropolitní kapituly a kapituly na Vyšehradě. Ten v letech 1379 – 1382 vykonal v zastoupení arcibiskupa Jana z Jenštejna

---

Jindřicha Vartenberka za 36000 kop. míš.

⁵ Roku 1666 koupila kolej u sv. Klimenta statek Libochovičky –tvrz Libochovičky s poplužním dvorem, ovčincem, chmelnicí, vinicí, dvěma krčmami, mlýnem a rybníky, též vesnici Hola za 8000 zl. rýn. od paní Anny Walderové. Také v ten rok koupila kolej u sv. Klimenta stateček Letky, sídlo a vesničku s poplužním dvorem a vším příslušenstvím a se zásobami za 5000 zl. rýn.

⁶ A to statek Okoř, který odkázal Jaroslav Bořita z Martinic, totiž starý pustý zámek Okoř, ves Okoř s krčmou, nájemní mlýn, s loukami, rybníky, lesy a vším příslušenstvím

⁷ Srov. BÍLEK Tomáš V.: Statky a jmění kolejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených, Praha: Dr. Fran. Vaškovský, 1893, 29.

⁸ Roku 1645 byl pro kolej sv. Klimenta koupen statek Středokluky, po panně Johaně, šlechtičně z Kolovrat. Ke statku patřila tvrz Středokluky s pivovarem, mlýnem a poplužním dvorem.

⁹ Srov. BÍLEK Tomáš V.: op. cit. 17.

¹⁰ Srov. SEKYRA Tomáš: Tuchoměřice v období 1301 – 1621, in: Tuchoměřice od nejstarších dob k dnešku, Tuchoměřice: Vydala obec Tuchoměřice, 2001, 23.

¹¹ Srov. HOLEC František a kol.: Tuchoměřice – zámek, in: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku – Praha a okolí, sv. 7, Praha: Svoboda, 1988, 170 – 171.

¹² Srov. PODLAHA Antonín: Tuchoměřice, fara, in: Posvátna místa Království Českého – Dějiny a popsání chrámu, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v království Českém, sv. 5, Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1911, 119.

podrobnou vizitaci pražského arcijáhenství. 12. května 1380 dorazil tento vzdělaný prelát do Tuchoměřic, kde kostel shledal „bene ornata“ – dobře vybaven. Kostel vlastnil potřebné bohoslužebné knihy, konkrétně šlo o manuál, graduál, dále tři misály a tři žaltáře, z nichž některé byly špatně svázané, takže vizitátor nařídil, aby byly urychleně opraveny. Dále jsou jmenovány čtyři kalichy, z nichž jeden byl pozlacen, jedna pozlacená monstrance, čtyři ornáty se vším příslušenstvím a konečně dva ornáty bez svátečních alb, z nichž však jeden má humerál s perlami. Každý z oltářů měl také tři příkrývky a jedno antependium. Kromě toho nechal arcijáhen Pavel předvolat ještě dva vesničany – Mařika a Havla, závažnější nedostatky však ve správě kostela již nezjistil.¹³

Během husitských válek katolická fara v Tuchoměřicích zanikla. Později se tu vyskytlo mnoho českých bratří.¹⁴

Počátkem 15. století koupil statek Tuchoměřice Čenek z Valdštejna, ale již roku 1410 jej prodal Habartovi z Nedvídkova. Kateřině z Tepence, která byla vdovou po Habartovi, zůstalo na Tuchoměřicích 200 kop grošů českých věna, které v roce 1436 darovala svým dvěma synům. Při této příležitosti je také poprvé zmíněna tvrz v Tuchoměřicích. Po husitských válkách patřily Tuchoměřice Zbyňkovi z Hazmburka. Tento rod vlastnil statek v Tuchoměřicích až do roku 1483. Pak se statek v Tuchoměřicích objevuje v písemných památkách až roku 1512, kdy byl jeho majitelem Bernard Glac ze Starého Dvora. Brzy po něm se stal majitelem Baltazar Peřina se Sloupna. Od něj koupil Tuchoměřice v roce 1520 Jan Služský z Chlumu. Jeho rodu patřil statek až do r.1615.¹⁵

Jan Služský z Chlumu a na Tuchoměřicích se zapsal do dějin zejména jako velký přívrženec jednoty bratrské a již roku 1524 založil na svém novém statku bratrský sbor. O něco později vznikla v Tuchoměřicích také vyšší latinská škola, v níž se vzdělávala řada synů z panských a rytířských rodin. Na této škole působil např. i Jan Efraim, jenž studoval v německém Heidelbergu, a který se podílel na překladu Bible kralické a nakonec se stal biskupem jednoty bratrské.¹⁶

Z rozkazu nejvyšších zemských úředníků byl v roce 1567 Českobratrský sbor v Tuchoměřicích uzavřen. Přesto tu mnozí přívrženci českých bratří potají zůstali.¹⁷

Za panství rodu Služských byla tvrz v Tuchoměřicích přestavěna na renesanční zámek. O této přestavbě nemáme žádné písemné zprávy. Jisté je však, že šlo o čtyřkřídlou

---

¹³ Srov. SEKYRA: op. cit. 23.

¹⁴ Srov. PODLAHA sv. 5: op.cit. 119.

¹⁵ Srov. HOLEC: Tuchoměřice... op. cit. 170 – 171.

¹⁶ Srov. SEKYRA: op. cit. 25.

¹⁷ Srov. PODLAHA sv. 5: op.cit. 121.

budovu, postavenou kolem obdélného dvora, stojící na stejném půdorysu jako o sto let mladší jezuitská rezidence. To nám potvrzují i pozdější zprávy. Poslední držitel Tuchoměřického zámku z rodu Služských z Chlumu byl Jan Benjamin, který roku 1615 prodal Tuchoměřice se zámkem, poplužním dvorem, ovčínem, pivovarem, s chmelnicí, vinicemi, dvěma mlýny, rybářskou chalupou na Muráni, dále ves Kněžívku, tvrz a dvůr Číčovice s Malými a Velkými Číčovicemi Otovi Jindřichovi z Vartemberka. Prodávající si však vymínil právo pohřbu pro členy svého rodu v tuchoměřickém kostele.¹⁸

Nový majitel Tuchoměřic měl však poněkud dobrodružnou až násilnickou povahu. V květnu 1618 se například účastnil defenestrace. V příštím roce se pak aktivně zapojil do sporu o dědictví po nejbohatším magnátovi té doby Albrechtu Janu Smiřickém ze Smiřic.¹⁹

Unesl Elišku Kateřinu ze Smiřic z vězení na hradě Rumburku, kam ji umístil její otec pro mravnostní delikt s člověkem neurozeným, panským kovářem. Ota Jindřich z Vartemberka se hodlal jejím prostřednictvím domoci obrovského bohatství Smiřických, a proto ji učinil svojí manželkou. Při známém výbuchu jičínského zámku v roce 1620 však přišel nejen o naděje na zisk, ale i o svou choť, která zahynula pod ruinami zámku, o jehož zkázu se snad sama přičinila.

Pan z Vartemberka vystupoval za povstání jako věrný zastánce vyznání podobojí, ale téměř okamžitě po bělohorské porážce pocítil, že je vášnivým katolíkem. Dosáhl pardonu, tedy omilostnění za účast na vzpouře, a aktivně se hlásil o podíl na konfiskacích. Raději se ale přesunul na své severočeské panství, aby byl z dohledu. Proto asi také prodal středočeské Tuchoměřice a Číčovice. Dlouho si však svého nového štěstí neužíval. Začal totiž provádět násilnou rekatolizaci na svém panství, takže jeho poddaní povstali a ubili ho i s jeho třetí ženou roku 1625 na zámku Červený dvůr v Markvarticích u Děčína.²⁰

Dne 6. září roku 1621 tedy staroměstská kolej koupila statky Tuchoměřice a Číčovice od Oty Jindřicha z Vartemberka za 36.000 kop míšenských grošů. Nemuseli však zaplatit celou částku, jelikož dostali od císaře za konfiskace na témže statku 10.000 kop po odsouzeném Janu Benjaminu Služském z Chlumu a 6.000 kop po rovněž odsouzeném Petru Peštíkovi z Komárova. Oba byli odsouzeni ke ztrátě majetku kvůli tomu, že se oba podíleli na stavovském povstání.²¹

---

¹⁸ Srov. HOLEC: Tuchoměřice... op. cit 170 – 171.

¹⁹ Srov. SEKÝRA: op. cit. 25.

²⁰ Srov. ČORNEJOVÁ Ivana: Tuchoměřice za panství jezuitů, in: Tuchoměřice od nejstarších dob k dnešku, Tuchoměřice: Vydala obec Tuchoměřice, 2001, 27 – 28.

²¹ Srov. BÍLEK Tomáš V.: Statky a jmění kolejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů

P. Valentin Coronius hodlal tyto statky zakoupit, jelikož by byly pro kolej velice výhodné, neboť byly od Prahy vzdáleny pouze dvě hodiny cesty a sousedily se statkem Kopaninou, který koleji již náležel. Neměli však pohotově dostatek peněz, aby žádaná kupní cena 42.000 rýnských, neboli 36.000 kop míšenských, mohla být zaplacená. Rektor se tedy obrátil o radu k místodržícímu království Českého knížeti Karlu z Liechtenštejna. Ten radil rozhodně ke koupi, a to co nejdříve. Rektor si měl peníze vypůjčil ve výši třetiny nebo šestiny kupní ceny a prodat statky, které nedávno obdrželi od císaře: sloužící se dvory v Jenštejně a v Dechtarech. Rektor rady místodržícího uposlechl a sdělil to velikému příznivci Tovaryšstva Pavlu Michnovi, písaři království Českého, který k této koupi rovněž radil. Ten hned rektorovi zapůjčil 5.000 kop míšenských a též se postaral o staré dluhy koleje. Když bylo zaplaceno panu z Vartenberka oněch 5.000 kop, byla uzavřena dne 6. září 1621 kupní smlouva, načež pan z Vartenberka po osmi dnech Tuchoměřice opustil. Během následujících dvou let byla Vartenberkovi splacena zbývající část kupní sumy. Peníze k tomu získala kolej prodejem sloužících se dvory v Jenštejně a Dechterech a rovněž prodejem tak zvaného domu Pleskovského nebo Danielovského na Starém městě Pražském.²²

V Tuchoměřicích se počítalo se zřízením rezidence pro čtyři členy Tovaryšstva. Rezidence byly podle jezuitské nomenklatury nižší řádové domy, které byly podřízeny mateřské koleji. V jejich čele stál pater superior a často při nich vznikaly i malé elementární školy, kde se učilo základům čtení, psaní a počítání a přirozeně i katechismu. V Tuchoměřicích však bohužel o takové podobné škole nemáme zprávy.

Hned na počátku roku 1622 zde začali bydlet dva jezuité a o rok později se mělo započít se stavbou rezidenčního domu. Výstavba se ale opozdila, a tak členové Tovaryšstva příslušní k tuchoměřické rezidenci se museli spokojit s obydlím ve staré tvrzi v blízkosti středověkého kostela zasvěceného sv. Vítu a sv. Linhartu na návrší nad vesnicí.²³

Dne 15. dubna roku 1626 byla tvrz zapálena bleskem a následně vyhořela.²⁴

Jezuité se snažili o zvelebení polí a luk, chov zvířectva a péči o lesní porosty, které ničily rekvizice a průtahy vojenských oddílů před třicetiletou válkou. Venkovskému obyvatelstvu bylo přitom vcelku lhostejné, zda se jednalo o armádu cizí nebo domácí. Poddaní se proto často uchýlovali k odporu. Roku 1631 se vzbouřili a tuchoměřickou

---

v království Českém od císaře Josefa II. zrušených, Praha: Dr. Fran. Vaškovský, 1893, 13.

²² Srov. PODLAHA sv.5: op. cit. 122.

²³ Srov. ČORNEJOVÁ: op. cit. 28 – 31.

²⁴ Srov. PODLAHA sv. 5: op. cit. 122 – 123.

rezidenci poplenili. (Odvedli 400 ovcí a odnesli všecko obilí.)²⁵

V roce 1639, dne 30. října, zpusťošil a vypálil Tuchoměřice a Kopaninu švédský vojevůdce Banner, když táhl od Prahy.

O devět let později, roku 1648 během obléhání Prahy, byly kopaninský statek a tuchoměřická rezidence strašně zpusťošeny Švédy.²⁶

Za třicetileté války tuchoměřická rezidence zchátrala, takže v 50. letech 17. století se její zdi i klenutí bortily a také přilehlý kostel byl úplně zničen. Jezuité se rozhodli celý zámek přestavět. Práci zadali italskému staviteli Giovannimu Domenicu Orsimu de Orsini²⁷, který v letech 1665-1675 vystavěl raně barokní budovu, která byla vystavěna na původním půdorysu renesanční stavby. První křídlo čtverhranu bylo postaveno v letech 1665-1667, další v letech 1667-1669. Zároveň byl tehdy také obnoven kostel. V podobě, kterou dostala tuchoměřická rezidence v 17. století, se zachovala až dodnes.²⁸ [1]

Z roku 1655 pochází též nejstarší podrobný popis tuchoměřického panství. (Nyní

---

²⁵ Srov. ČORNEJOVÁ: op. cit. 31.

²⁶ Srov. PODLAHA sv. 5:op.cit. 122 – 123.

²⁷ **Orsi** (Orsini, Orsej, Ursini, Urssay, Ursyny), *Giovanni Domenico*, architekt a stavitel. * kol. r. 1633/34 + 12.7. 1679 Praha. Syn Giovanniho Battisty O., který přišel do Prahy zřejmě až po smrti otce v 50. letech 17. století. Orsi se pravděpodobně vyučil u Carla Luraga a pod ním také zprvu pracoval. Nejprve jen s titulem zednického tovaryše se objevil na Luragově stavbě farního kostela v Kadani r. 1653. V letech 1656 – 57 je zmíněn v klatovských matrikách jako Luragův polír v Klatovech při stavbě tamního jezuitského kostela. Nezbytným krokem k jeho osamotnění se stalo získání městského práva. To mu bylo vydáno 9. 12. 1660 na Starém Městě pražském na základě listu města Vídně, dosvědčujícího jeho bezúhonnost, zároveň se za něj zaručil kameník Giovanni Battista Spineta a zedník Domenico Rossi. Oba jmenovaní řemeslníci se brzy stali i Orsiho příbuznými. Po r. 1666 se stal Orsi vrchním pevnostním stavitelem v Čechách. V letech 1676 – 77 byl rektorem vlašské kongregace v Praze. Patřil k nejvýznamnějším architektům 3. čtvrtiny 17. století v Čechách, přinesl výraznou rytmizaci vnitřního prostoru sakrálních staveb. Jeho přímým žákem byl Silvestro Carlone ml. První prokazatelně samostatnou Orsiho prací (po předchozí službě u Luraga) bylo budování hradčanské fortifikace, na které participoval od r. 1661 jako společník Samuela Kňourka. Nadále však pracoval také s C. Luragem a některé práce po něm i převzal. R. 1665 převzal po Luragovi např. výstavbu fortifikací na Novém Městě pražském a podle kontraktu z 13. 2. 1666 i stavbu jezuitského kostela P. Marie a sv. Ignáce v Klatovech. Zde s ním byla uzavřena smlouva ještě 29. 7. 1670 na dokončovací práce. Dispozičně podobný staroměstskému špitálnímu kostelu Obrácení sv. Pavla v Celetné ulici je jezuitský kostel sv. Víta v Tuchoměřicích, kde již od r. 1666 pracoval Orsi na rezidenci staroměstských jezuitů. S budováním kostela však jezuité začali až r. 1675 (příštího roku je zde také Orsi účetně doložen) a v hrubé podobě jej dokončili r. 1678. Účast na přestavbě staroměstského kostela sv. Havla obutých karmelitánů na starém městě pražském, která však zachovala středověkou dispozici, je doložena svědectvím Zápisné knihy (k přestavbě došlo někdy mezi lety 1664 – 1680). Pravděpodobně Orsi dále navrhl někdy po požáru v r. 1665 také rozšíření renesančního a posléze františkánského klášterního kostela ve Slaném, s pozoruhodným střídáním nestejně širokých polí. (Orsi je ve Slaném doložen v r. 1668.) V r. 1667 začal Orsi se stavbou paulánského klášterního kostela Nejsvětější Trojice v Klášteře u Nové Bystřice, kde opět uplatnil výrazné rytmické travé, tentokrát v pravidelném střídání. Orsi se v letech 1669 – 70 podílel také na opravě Týnského kostela, v němž křtil své děti a rovněž zažádal o možnost vybudovat rodinnou hrobku. Jistě nejvýznamnější sakrální stavbou Orsiho v Praze měla být dostavba metropolitního chrámu sv. Víta na Pražském hradě. 3. 9. 1673 došlo k slavnostnímu položení základního kamene za přítomnosti císaře Leopolda I. během jeho tehdejšího pobytu v Praze. Stavba byla také zahájena a několik pilířů bylo i poměrně vysoko rozestavěno, aniž by došlo k zaklenutí. Stavbu pak pro nedostatek prostředků Česká komora přerušila, a tak skončil pokus o barokní dostavbu katedrály neúspěšně.

²⁸ Srov. HOLEC: Tuchoměřice... op. cit. 170 – 171.

je uložen ve Státním ústředním archivu v Praze.) Z tohoto „Vypsání statku tuchoměřického...“ zjistíme, že zdejší panství bylo jistě dosti výnosné, i když je ještě možno shledat poškození z dob válečných. Ves Tuchoměřice patřila mezi větší lokality s více než dvaceti hospodářstvími, z toho 5 patřilo sedlákům. Vedle „zámku“, tzv. staré tvrze, se připomíná poplužní dvůr, k němuž příslušelo 29 osob, neznámý písař nezapomněl připomenout, že zde bylo chováno více než 100 kusů hovězího dobytka. Nedaleko stával ovčín se 400 ovce, mlýn na potoce nebyl stále opraven. Ze čtyř zdejších rybníků byly dva „střežený a pustý“, štěpnice větším dílem zarostlá a „stromovím řídce vosázená“, vinice obdělávaná, ale chmelnice kvůli špatnému počasí uplynulé zimy „na vichřím díle vyhníla“. Ke dvoru náležely ještě louky a pole a dubové lesy „velkým i malým dřívím porostlý“. Ve dvoře se chovala prasata, husy, slepice a kapouni, kachny a ještě jako zvláštnost čtyři „indiáni“, tedy stále exotičtí krocani.

Nejvýnosnější součástí tuchoměřického statku byl však místní pivovar, který pokrýval nejen potřeby panství. Zdejší pivo se prodávalo v místní krčmě a dodávalo se také do svatoklimentské koleje. Díky prosperujícímu pivovaru se u vsi pěstoval chmel na vzpomenuté chmelnici. Pouze v pivovaru bylo zaměstnáno sedm stálých zaměstnanců. Vrchnostenská kancelář však zaměstnávala daleko více lidí, např. purkrabího, písaře, kuchařku atd.²⁹

Od poloviny 17. století bydleli tedy v Tuchoměřicích dva členové Tovaryšstva, a to kněz, který vedl duchovní správu, a bratr laik, který měl dozor nad správou velkostatku. Později tu bydleli tři kněží, z nich jeden člen Tovaryšstva vedl dozor nad velkostatkem, druhý kázal o svátcích a měl na starosti katecheze v kostele a třetí byl nedělním kazatelem, k nim byl ještě k obsluze bratr laik. Tuchoměřická rezidence sloužila kromě toho i jako místo odpočinku pražských řádových představených.

Se stavbou nového kostela sv. Víta bylo započato z jara roku 1667 pod dohledem bratra Jiřího Vysokého S.J., který byl výborným ekonomem. V roce 1667 byla stavba zastřešena a v roce 1668 byla dokončena, takže se v ní mohly konat bohoslužby. V tuchoměřické matrice je poznamenáno, že 16. září 1668 byl „První křest v novém kostele sv. Víta“.

Roku 1669 shořela střecha nově vystavěného kostela, ale do zimy byla znovu nově vybudována.³⁰

Po stavební stránce byl celý areál dokončen mezi lety 1673-75, kdy dvůr již po

²⁹ Srov. ČORNEJOVÁ: op. cit. 31.

³⁰ Srov. PODLAHA sv. 5: op. cit. 122 – 123.

všech stranách uzavřela křídla rezidence. V této fázi šlo zřejmě spíše o užitkovou stavbu bez výraznějších detailů. K detailům, které se zde nacházejí, patří rustikový vstupní portál s rollwerkovou kartuší. S úpravami se však pokračovalo i v následující době, jak ukazuje zmínka z roku 1680 o zřízení osmi nových pokojů a vybudování nového schodiště. V tomtéž roce stavba poskytla útočiště 75 studentům z pražské koleje, kteří se do Tuchoměřic utekli před morem, řádícím tehdy v Praze. Přitom rezidence byla vybudována jen pro čtyři stálé členy.³¹

Jelikož na konci 17. století v Praze častěji řádila morová nákaza a byla zavlečena i do Tuchoměřic, zbudovali jezuité jihovýchodně od Tuchoměřic kapli ke cti sv. Rozálie, patronky proti moru. Základní kámen byl položen dne 23. července roku 1673. Stavba pak byla dokončena následujícího roku 1674 a posvěcena Tomášem Pešinou z Čechorodu, děkanem pražské metropolitní kapituly. Při kapli byl roku 1674 založen hřbitov, poněvadž dřívější hřbitov u starého kostela byl po jeho zboření a po vystavění nového kostela zrušen.³²

Největší uměleckou činnost lze zaznamenat v Tuchoměřicích v první a druhé čtvrtině 18. století. Za superiora Rudolfa Bukovského dochází k úpravě rezidence, průčelí kostela, ke vzniku nových hospodářských budov, ale i ke stavbám a zasazení soch v okolní krajině. Významný rok dokládá portál špýcharu členěný pilastry s akantovými hlavicemi, jehož kladí nese letopočet 1711. Jezuitský emblém IHS³³ se srdcem prokletým třemi šípy najdeme provedený ve štuku nad vchodem.

Architektonicky náročnější stavbou byla kaple sv. Kříže v sousedních Malých Čičovicích, stavěná v letech 1711 – 1714. Z Tuchoměřic vedla ke kapli cesta, na níž byla kromě sochy Salvátora na malém stejnojmenném návrší postavena (možná až roku 1772) umělá *jeskyně sv. Františka Xaverského* (1712) se sochou světce umírajícího na mořském břehu a socha *Panny Marie* (Immaculata) na sloupu v polích na cestě k Pazderně (1711). Dalším sochařským dílem byla statue sv. Václava na rozcestí k Přední Kopanině, v místě, kterému se říkalo „vinice sv. Václava“. Z barokní krajiny však zbylo velice málo. Většina soch byla zničena. Z umělé jeskyně se zachovaly pouze zbytky kamenů a po soše Immaculaty pouze její sloup.

V prvním desetiletí 18. století byla rezidence též rozšířena o dlouhé patrové

---

³¹ Srov. VLČEK Pavel a kol.: Tuchoměřice, in Encyklopedie českých klášterů, Praha: Libri, 1998, 678 – 679.

³² Srov. PODLAHA sv. 5: op. cit. 128 – 129.

³³ „Iesus Hominum Salvator“ – Ježíš, spasitel lidí, lidstva; u jezuitů „Iesus Habemus Societatem“ – Máme Ježíše za společníka.

východní křídlo členěné jednoduchou rustikou s lizénovými rámci. Průjezd klenutý dvěma poli plackové klenby je umístěn v první okenní ose. Vstupní rizalit je po obou stranách zdůrazněn shodnými vikýři se zploštělými nárožními pilastry a oválným oknem. Je pravděpodobné, že se při rozšíření rezidence počítalo s uzavřeným předdvořím, obklopeným hospodářskými budovami. (Teprve ve třetí čtvrtině 19. století k ní byla připojena novorenesanční obytná budova hospodářského dvora, dokončená podle letopočtu na fasádě roku 1889.)

Vrcholně barokní úpravy se dotkly také vlastní budovy rezidence. Pravděpodobně až tehdy byly v přízemí zřízeny plackové klenby s vykrajovanými zrcadly a nynější podobu dostaly arkády nádvoří. V přízemí jsou arkády zaklenuté plnými oblouky, v patře pak obdélnými otvory, zjemněnými nárožními volutovými konzolkami. Zdi arkád byly členěny v přízemí jednoduchou rustikou a oblouky zdůrazněny klenáky. V prvním patře se několik polí zdvojených pilastrů střídalo s plochami členěnými rustikou, na níž je jakoby položen jónský pilastr. Důsledné užití jónských pilastrů s konvexně prohnutou římsou najdeme nejen na Klementinu, ale také v interiéru kaple sv. Kříže v Malých Čičovicích. Ukazuje se nám tedy souvislost úprav rezidence nejen s časově současnou stavbou čičovické kaple, ale i pražského Klementina. Zajímavým detailem jsou zde arkádové oblouky původně otevřené v rozích a potlačující tak strohou pravidelnost pravoúhlého dvora. Současný stav vstupního průčelí i pozdější úpravy, zejména nová okna v arkádách, výrazně poničily a ochudily původní podobu fasád. Z vnitřního vybavení se zachovaly jen rokokové dveře v přízemí západního křídla. Z vnitřního vybavení se zachovaly jen rokokové dveře v přízemí západního křídla.³⁴

V zatáčce před rezidencí se nachází kamenný *kříž* z roku 1770, který byl nově upraven.³⁵

O tuchoměřické rezidenci se tradovalo, že jejím stavitelem byl Kilián Ignác Dienzenhofer. Tento omyl se poprvé objevil v roce 1773 a od té doby opakovaly všechny historické topografie tuto chybnou informaci. Teprve odborný posudek historiků umění osmdesátých let 20. století a nalezený stavební účet tuchoměřického „zámku“ z roku 1666 potvrzují, že jde o práci G. D. Orsiho.

Jezuité užívali nově zbudované rezidence až do roku 1773, kdy byl jezuitský řád Josefem II. zrušen. Roku 1773 získal tuchoměřickou rezidenci novoměstský konvikt,

---

³⁴ Srov. VLK Miloslav: Jezuitská rezidence a výtvarné umění, in: Tuchoměřice od nejstarších dob k dnešku, Tuchoměřice: Vydala obec Tuchoměřice, 2001, 37 – 39.

³⁵ Srov. Tuchoměřice: op. cit. 112.

později Studijní fond, jemuž Tuchoměřice patřily až do roku 1945.³⁶

2.1.1 Kostel sv. Víta v Tuchoměřicích

První zmínku o farním kostele v Tuchoměřicích nalézáme r.1352 v registrech papežských.³⁷

Původní kostel zasvěcený sv. *Vítu* a sv. *Linhartu* stával v místech, kde se v pozdější nově vystavěné rezidenci nalézala spižirna a veliký refektář. Hřbitov s kostnicí býval v místech nynějšího kostela a nádvoří rezidence.

Někdejší majitel Tuchoměřic Zikmund Služský (+ r. 1618) odkázal na opravení věže kostela a hřbitova 500 kop míšenských grošů. Peníze však trhovou smlouvou byly uloženy na úroky a teprve r. 1667 jich bylo využito ke stavbě nového kostela sv. Víta a ke zřízení hřbitova s kaplí sv. Rozálie. Zmíněný pan Služský byl pochován ve starém kostele. Po vystavění nového kostela tam byly přeneseny jeho ostatky i s náhrobním kamenem.³⁸

Po požáru v roce 1626, vyplenění poddanými a vypálení za švédských válek, byl tuchoměřický statek strašně zrušeno. Proto se jezuité rozhodli na místě starého kostela a bývalé tvrze vybudovat nový kostel s přiléhající jezuitskou rezidencí.

Nový kostel sv. *Víta* se začal stavět z jara roku 1667 pod dohledem frátera Jiřího Vysokého S.J., který byl dobrým ekonomem. Mnozí se prý divili, proč se zde staví tak veliký kostel. Ale nějaký starý zedník prý pravil: „Tento veliký kostel bude jednou malý.“ Tato jeho slova došla naplnění. Dokud Tovaryšstvo Ježíšovo trvalo, byly v něm slouženy denně tři mše sv., takže se obyvatelé mohli pohodlně při bohoslužbách vystřídat. Po zrušení Tovaryšstva, když tu byl jediný kněz, tudíž i jedna mše sv., však kostel svým prostorem osadě sotva stačil.³⁹

Návrh na výstavbu nového kostela jezuité zadali mladšímu spolupracovníkovi Carla Luragha na stavbě kostela sv. Salvátora a pražské staroměstské koleje, Giovanni Domenico Orsimu. Nešlo přitom o přestavbu středověkého kostela. Původní kostel a jezuitská rezidence byly ve velmi zbudovaném stavu. Při založení nynějšího kostela

³⁶ Srov. HOLEC: Tuchoměřice... op. cit. 170 – 171.

³⁷ Srov. PODLAHA sv. 5: op. cit. 119.

³⁸ Na obrubě byl umístěn nápis: „Léta Páně 1618 po Obrácení sv. Pavla umřel urozený a statečný pan Zikmund M. Služský z Chlumu, maje věku svého 56 let, a toto tělo jeho svatého vzkříšení očekává“. Ve středním poli je znak Služských a nápis: „Jan v 11. kapitole: Já jsem vzkříšení a život; kdož věří ve mne, byť by umřel, živ bude. Matouš ve 22. kapitole: A není Bůh mrtvých, ale živých. Izaiáš ve 26. kapitole: Probuďte se a chvalte, kterýž bydlíte v prachu.“

³⁹ Srov. PODLAHA sv. 5: op. cit. 122-125.

sv. Víta donutily terénní podmínky staveniště architekta k tomu, že musel potlačit chór. Také bylo zapotřebí převrátit jeho obvyklou orientaci a vstupní průčelí situovat na východ, směrem k obci. Na presbytář, který je skryt za jednotnou fasádou rezidenčních budov, upozorňuje jen vížka s dvojitou lucernou se zvony.⁴⁰

Celá stavba je jednoduší, longitudinálně-centralizována a má symetricky řešené prostory presbytáře a kruchty, charakteristické pro tvorbu Orsiho [2]. Vnitřní prostor též zcela odpovídá vnějšímu členění. Loď je zaklenuta dvěma poli valené klenby s lunetovými výsečemi stejně jako presbytář, který je však o něco menší. Plackou je pak sklenuto podkruchtí. Stěna je rytmičována klenebními pasy vybíhajícími z pilastrů s kompozitními hlavicemi a úseky kladí s motivem zubořezu, které člení boční stěny.⁴¹

Po stranách lodi je vždy po dvou širokých polokruhových oknech, které jsou vysoko položeny a proudí jimi světlo do celého prostoru. Architektury oltářní jsou vesměs malovány na omítce. Do malované architektury hlavního oltáře jsou vsazena v hořejší části zrcadlová skla na způsob oken. Tím se přivodila iluze denního světla, která se v baroku používala všude tam, kde nebylo možné dosáhnout skutečného světla. S podobným osvětlením kostela se též můžeme setkat v kostele sv. Salvátora u klementinské koleje.⁴²

Hlavní východní průčelí, které vrcholí obdélníkovým štítem s trojúhelníkovým zakončením, zdůraznil D. Orsi mělkým rizalitem. [3] Nároží pak změkčil svazkovými pilastry a rozvrhl fasádu symetricky na tři části. Po stranách byly plochy rozčleněny lizénovými rámci s vypadlými poli, přičemž ve středovém poli byla připravena půlkruhová nika pro sochu, završená plastickou mušlí. Mírně předsunutý střed byl opatřen portálem s uchy, s kladím zdobeným rouškou a rozlomeným frontonem. (Vložená kartuše s kovovým monogramem IHS je zřejmě pozdější.) Nad portálem bylo prolomeno okno na kruchtě, jehož tvarosloví je odlišné a bylo pravděpodobně pozměněno při konečné úpravě. Členění východní fasády odpovídá také štítu. Ustupující prohnutá křídla jsou zakončena pilířkem, jehož nároží souhlasí s formou uspořádání vlastního průčelí. Také ve střední, mírně předsunuté části štítu je ve zdvojeném lizénovém rámci nika pro sochu. Trojúhelný štít s volským okem je ukončen dvojitým křížem a koulemi po stranách, nároží završují vázy s rouškami, shodnými s tou, která zdobí kladí portálu.⁴³

V roce 1667 byla stavba zastřešena a v roce 1668 byla dokončena, takže se v ní

---

⁴⁰ Srov. VLK: op. cit. 34.

⁴¹ Srov. VLČEK: op. cit. 678 – 679.

⁴² Srov. PODLAHA sv. 5: op. cit. 128.

⁴³ Srov. VLK: op. cit. 35.

mohly konat bohoslužby. V Tuchoměřické matrice je poznamenáno, že 16. září 1668 byl „První křest v novém kostele sv. Víta“.

Roku 1669 shořela střecha nově vystavěného kostela, ale do zimy byla znovu nově vybudována.

Na vnitřní výzdobě se pracovalo v následujících letech.

Obrazy pro nové oltáře si jezuité objednali u velmi plodného řádového malíře Jana Jiřího Heintsche⁴⁴, který se však nemohl rovnat svému velkému vzoru, Karlu Škrétovi. V roce 1674 byl zřízen oltář *sv. Agáty* i s obrazem. O dva roky později (roku 1676) bylo založeno v Tuchoměřicích bratrstvo s názvem „Nejsvětější Rodičky Boží Panny Marie u jesliček a s vyznáváním sv. Isidora“ („congregatio B. Mariae ad praesepe cum invocatione s. Isidori“⁴⁵). Roku 1683 byl zřízen oltář s obrazem „*P. Marie u jesliček*“, neboli *Narození Páně* (malíř J. J. Heinsch za tento obraz dostal 35 zl.)^{46 47}

Dodnes se dochovaly pouze obrazy z hlavního oltáře (kol. r. 1683). Větší plátno zobrazující výjev *sv. Víta* [4], kterému přináší anděl mučednickou palmovou ratolest, se vyznačuje kontrastním světlem s pozadím planoucích ohňů. Světcova postava je poměrně statická. Přes dramatičnost pozadí zde vystupuje malířova charakteristická popisnost děje. Menší obraz v nástavci pak popisuje poprsí *sv. Václava* mezi dvěma anděly.⁴⁸

V hlavním oltáři je umístěna malá dřevěná soška *P. Marie*, kterou roku 1696 daroval P. Václav Králík S.J. kostelu v Tuchoměřicích a která zažila pohnutou historii⁴⁹.

Až v roce 1711 byly v tuchoměřickém kostele zřízeny dva další menší oltáře. Jeden byl zasvěcen *sv. Linhartu*, který byl se *sv. Vítem* spolupatronem původního starého kostela

---

⁴⁴ **Heintsch** Jan Jiří *1647 v Kladenském Slezsku +(pohřben) 7.9.1712 v Praze. Malíř, původem ze Slezska. Do Prahy přišel r.1678 již jako hotový umělec. Byl zde činný až do své smrti; zemřel na mor. Dne 3.9.1679 se stal členem malířského pořádku v Praze I., později v Praze II. Téhož roku ujednal s jezuitským řádem, že dodá pro nový refektář v Klementinu 34 obrazů po 9 rýnských. Předtím již byl měšťanem a členem malostranského bratrstva. Byl ženatý, ale toužil po klášterním životě. R. 1702 vstoupil jako bratr laik k Augustiniánům v Bělé p. Bezdězem. Vystoupil však a po druhé se oženil 30.8.1704 na Karlově. R. 1706 – 1710 vymaloval 9 obrazů pro kostel a 7 pro refektář tamějšího kostela. Snažil se napodobit Škrétu, jehož díla často pro kostely kopíroval. Maloval různé oltářní obrazy v pražských kostelích, např. „sv. Ignác“ v jezuitském kostele v Praze II., „Nanebevzetí P. Marie“ na hlavním oltáři u sv. Jiří (1688), a v dalších pražských kostelích. Dále pak v kostelích v Kutné Hoře, v Bohosudově, v Klatovech, v České Lípě, v Litoměřicích, ve Slaném, v Tuchoměřicích, atd. V.V. Šech uvádí: „Heintsch nebyl asi přímým žákem Škrétovým, ale převzal od něho staticky založený monumentální realismus. V barvě byl bledší, spíše celkově tónový, nežli kontrastní. Hověla mu zvláště citová poloha ticha oddanosti, pohroužení a soustředění.“

⁴⁵ Bratrstvo bylo zrušeno, tak jako všechna bratrstva, císařským rozhodnutím z 27. listopadu 1783. Poslední slavnost konalo bratrstvo ve svátek Jména P. Ježíše roku 1784. Skromný majetek bratrstva (umbelly, šerpy, šaty světlonošů atd.) byl odveden 19. srpna 1785 krajskému úřadu rakovnickému, aby byl prodán v dražbě.

⁴⁶ Obrazy „Sv. Agáta“ a „Narození Páně“ byly později nahrazeny jinými od Ignáce Paaba a umístěny v sakristii.

⁴⁷ Srov. PODLAHA sv. 5: op. cit. 122-125.

⁴⁸ Srov. VLK: op. cit. 36.

⁴⁹ Velice podrobně a dramaticky ji líčí Antonín Podlaha.

zrušeného roku 1667, a druhý byl zasvěcen sv. *Klimentu*.⁵⁰

Ve čtvrtém desetiletí bylo dokončováno východní průčelí kostela. Do připravených nik umístili podle dochovaných zpráv teprve v letech 1732 – 1736 pískovcové sochy: nalevo patrona Tovaryšstva Ježíšova sv. *Ignáce z Loyoly*, napravo sv. *Františka Xaverského* a do štítu sv. *Václava* (jeho nynější kopie je upravena připojením palmové ratolesti na sv. Víta). Sochy na průčelí jsou dnes pronikavě a nepřilíživě restaurovány a doplněny. Originál štítové sochy sv. *Václava* [5], uložený v kostele, je silně poškozen povětrnostními vlivy.

S úpravami průčelí zřejmě souvisí i středové okno nad portálem. Je odlišné od oken lodi, mělčího profilu a ucha přecházejí do náběhu segmentového oblouku, jehož část je vysazena výš, aby uvolnila místo pro štukový reliéf s řádivým monogramem A.M.D.G.⁵¹. Nad segmentovou nadokenní římsou jsou posazeny obláčky s andělskými hlavičkami. Protože podobného stylu je i kartuše s monogramem IHS s křížem, zakončená andělskou hlavičkou a vložená do rozlomených křídel segmentového frontonu portálu, není vyloučeno, že také ona vznikla před osazením kamenných soch na průčelí, snad počátkem druhého desetiletí 18. století a uzavřela tak stavbu tuchoměřického kostela. Završením pak byla až sochařská výzdoba, která dodala průčelí o čtvrt století později dnešní podobu.⁵²

Kostel byl původně vydlážděn cihlami. Roku 1752 byl však vydlážděn znovu mramorovými deskami. Téhož roku byly také opatřeny všechny oltáře mramorovým nástavcem nad oltářní mensou.⁵³

Roku 1754 byly též zjednány nové varhany se 14 rejstříky a bohatou výzdobou oživenou soškami muzicírujících andílků a rokokových váz. Od téhož řezbáře je zřejmě i rokoková kazatelna završená v nástavci andílký se symboly křesťanských ctností: *Víry*, *Naděje a Lásky* (kříž, kotva a planoucí srdce). Symboly Starého a Nového zákona na řečništi se nám bohužel nedochovaly. Také oratoře v presbytáři můžeme připisovat stejnému řezbáři.⁵⁴

Kostel byl opatřen v hojné míře vším potřebným. V letech 1668 – 1772 bylo na opatření bohoslužebných předmětů vynaloženo 4508 zl. 29 kr.⁵⁵

⁵⁰ Srov. PODLAHA sv. 5: op. cit. 127.

⁵¹ „Ad Maiorem Dei Gloriam“ – K větší slávě Boží

⁵² Srov. VLK: op. cit. 39 – 40.

⁵³ Srov. PODLAHA sv. 5: op. cit. 127.

⁵⁴ Srov. Tuchoměřice, in: Umělecké památky Čech T/Ž, sv. 4, Praha: Academia 1982, 112.

⁵⁵ Srov. PODLAHA sv. 5: op. cit. 127.

Roku 1760 byly zhotoveny sochy *sv. Isidora* a *sv. Vendelína* k bočnímu oltáři jezuitským bratrem Tobiášem Süsmayerem⁵⁶. Vzhledem k tomu, že zřejmě Tovaryšstvu docházely finanční prostředky, byly tyto sochy vyhotoveny pouze z cihel a sádry a později byly přeneseny do hřbitovní kaple *sv. Rozálie*. Proto taky konečná úprava interiéru kostela využila méně náročné a méně nákladné malované dekorace.⁵⁷

Výmalba kostela byla svěřena roku 1768 malíři Josefu Kramolínovi⁵⁸ nákladem rektora Klementinské koleje P. Petra Janovky.⁵⁹

Zřízení nových oltářů a malířská výzdoba byly dovršením uměleckého vývoje kostela *sv. Víta* v Tuchoměřicích. Jeho specialitou byly iluzivně malované oltáře. V Tuchoměřicích se kromě úkolu malované architektury oltářů ujal i nástropních a nástěnných maleb. Vycházel z kvadratur italského malíře Andrea Pozza, využíval však zřejmě i starších grafických předloh. Jeho iluzivní fresky sloupových oltářů se sochami a nástavci, jejichž dozdivka zasahovala do sféry oken, monumentalizovali holý raně barokní interiér. Nejsložitější malovanou konstrukcí, jejíž iluze je násobena užitím zrcadlových oken, vytvořil dojem mělké niky presbytáře. Složitá architektura s volnými sloupy směřujícími do stran, je zdůrazněna úseky kladí a říms a pokračuje do středu fiktivních kupolí, jejichž kazetovaná klenba se jakoby otevírá ven třemi okuly, pokračuje bočními křídly se zrcadlovými polokruhovými okny, které zdánlivě osvětlují prostor zvnějšku. Nad nimi se rozvíjí malovaná plastická výzdoba oltářního nástavce, zakončená sedícími andálky a rokokovými vázami. Malované mramorové sloupy s výraznými kompozitními hlavicemi a úseky kladí bezprostředně navazují na starší barokní členění skutečného interiéru kostela. Malované sochy provedené kontrastně technikou *grisaille* představují nejvýznamnější a řádové světce. Nalevo *sv. Petr*, „hlava církve“, a *sv. Ignác*

---

⁵⁶ **Süsmayer** (Süssayer) Tobiáš *7.7.1714 v Mechingu ve Švábsku. Jezuitský bratr laik, činný jako štukatér a sochař. Vyzdobil štuky jezuitský kostel v Brně (1739 – 1744) a plastikou kazatelnu v bývalém jezuitském kostele v Jihlavě (1771). Kolem roku 1738 přišel do Olomouce a pracoval i pro tamější jezuitský kostel. V kostele v Urbanově u Telče provedl sochařské práce (kazatelnu a figurální výzdobu křtitelnice), podobně vyzdobil i kostel v Rožnově.

⁵⁷ Srov. VLK: op. cit. 40.

⁵⁸ **Kramolín** (Cramolin , Cramolini), Josef *11.4.1730 v Nymburce, +2.5.1802 v Karlových Varech. Malíř kostelních obrazů, fresek a podobizen. Učil se malířství u malíře jezuity Ignáce Raaba. Do jezuitského řádu vstoupil v Brně 24.4.1758 jako bratr laik. Před tím pracoval ve Vídni. V letech 1760 – 1770 pomáhal Ignáci Raabovi v Klementinské koleji a v zimě pracoval v sakristii u *sv. Salvátora*. Roku 1771 maloval stropy ve 3 kaplích u *sv. Mikuláše* v Praze III. Po zrušení jezuitského řádu (1773) žil nějaký čas v cisterciáckém klášteře u Oseku v Duchova. Kolem roku 1780 se usadil v Karlových Varech, kde zastával i funkci radního. Některé kostelní obrazy signoval: „Josephus Cramolin Carolotermiensis“. Roku 1779 přišel do Nymburka, kde mu téhož roku zemřel bratr Václav K., a odtud do Prahy. Mimo několika podobizen (oleje a miniatury) maloval téměř výhradně náboženské obrazy a architekt. fresky kostelní (v duchu směru Andrey dal Pozzo). Jeho práce se nacházejí : v Kamenici n. Lipou, v Jihlavě, v Litoměřicích, v Hradci Králové, atd.

⁵⁹ Srov. PODLAHA sv. 5: op. cit. 127.

z *Loyoly*, zakladatel Tovaryšstva Ježíšova. Napravo *sv. Pavel*, „apoštol národů“, a *sv. František Xaverský*, jeden z největších misionářů. Jejich statická gesta velmi dobře ladí se staršími Heinschovými obrazy a naznačují umdlévání barokního dynamismu, stejně jako detail rokajových hřebínků přesvědčuje o době vzniku těchto až divadelních „kulis“. Po stranách presbytáře se rovněž nacházejí dva iluzivní portály s polopostavami řádových světců *sv. Aloise z Gonzagy* a *sv. Františka Borgiaše*.

Čtyři boční oltáře jsou pak poněkud jednodušší. Přesto v nich Kramolín zvýšil iluzi prosvětlenými okuly do naznačených kleneb v nástavcích nad menšími obrazy. Do malovaných rámců oltářů pak byla osazena rámová plátna, která maloval Kramolínův učitel Ignác Raab se svou dílnou^{60, 61}.

Od malíře Kramolína je zřejmě i freska na klenbě presbytáře, kde v oválném medailonu vidíme *Apoteózu jména Ježíš*, zachyceného zářícím emblémem ve tvaru IHS s křížem, dále freska *nanebevzetí sv. Víta*, patrona kostela, v podkruchtí a nakonec i iluzivně malované portály v presbytáři s poprsími řádových světců v kartuši.⁶²

Nová malovaná architektura se sochami i dodané oltářní obrazy vesměs nahradily staré oltáře a to při zachování jejich zasvěcení a ikonografie. Na oltáři s obrazem *Narození Páně* najdeme v nástavci poprsí *sv. Floriána*, po stranách malované architektury jsou dále zobrazeni světci *sv. Isidor* a *sv. Vendelín*⁶³. Obraz sousedního oltáře [6] představuje *sv. Linhartu*, kterého v nástavci doprovází poprsí *sv. Nothburgy*, zatímco po stranách malované sloupové architektury jsou zachyceni čeští světci *sv. Norbert* a *sv. Ludmila*. Na protější straně, blíže k hlavnímu oltáři, je oltář *sv. Agáty*, nad nímž visí obraz *sv. Tekly*. Po stranách je tato dvojice svatých panen doprovázena dalšími dvěma světicemi a to *sv. Barborou* a *sv. Kateřinou*. Poslední oltář je zasvěcen *sv. Klimentovi*, v nástavci v oválu je *sv. Dorota*. Domalování jsou pak další dva čeští světci *sv. Vojtěch* a *sv. Prokop*.⁶⁴

Mimo tuto výzdobu se v kostele nad mensami postraních oltářů nacházely ještě menší rokokové obrázky s náměty *Nejsvětějšího Srdce Páně*, *sv. Aloise*, *sv. Františka*

---

⁶⁰ **Raab**, Ignác. *5.9.1715 v Nechanicích, +21.1.1787 na Velehradě na Moravě. Malíř oltářních obrazů i fresek, člen řádu jezuitů, žák malíře Jiřího Majora v Jičíně. Již v mládí jevil obzvláštní vlohy k malování, jež vzbudily pozornost členů řádu jezuitů, do něhož také 2.11.1744 vstoupil. Tvořil pak pro tento řád v Čechách i na Moravě malby olejové i fresky. Tak maloval obrazy pro různé kostely v Čechách, např. v Kolíně, v Žehuni, u sv. Mikuláše v Praze III., v klášteře Alžbětinek v Praze Na Slupi, v Chrtouni, v Kutné Hoře, v Tuchoměřicích, v dominikánském kostele v Č. Budějovicích atd. Po zrušení řádu byly mnohé jeho obrazy z kostelů rozprodány milovníkům umění.

⁶¹ Srov. VLK: op. cit. 41 – 42.

⁶² Srov. Tuchoměřice: op. cit. 112.

⁶³ původní sochy z tohoto oltáře jsou umístěny v hřbitovní kapli sv. Rozálie

⁶⁴ Srov. VLK: op. cit. 41.

Xaverského a *sv. Jana Nepomuckého*. Do dnešní doby se nám však zachovalo pouze vyobrazení *sv. Františka Xaverského*.⁶⁵ V zadní části kostela je prozatím umístěn originál sochy *sv. Václava* z průčelí kostela, který je značně poškozen. Dále se v sakristii nachází unikátní *krucifix* v nad životní velikosti z pozdní gotiky. Zatím se nepodařilo zjistit odkud se sem dostal.

2.1.2 Hřbitovní kaple sv. Rozálie

V letech 1673 – 1674 byla postavena na jihovýchodním okraji Tuchoměřic hřbitovní kaple *sv. Rozálie*, jednoduchá obdélná stavba zasvěcená patronce ochraňující proti moru. Kaple byla posvěcená Tomášem Pešinou z Čechorodu, děkanem pražské metropolitní kapituly. V kryptě kaple byli pochováváni také někteří členové tuchoměřické komunity Tovaryšstva Ježíšova. Hřbitovní kaple *sv. Rozálie* připomíná svým členěním, jednoduchými pilastry, užíváním lizénových rámců a vpadlého pole s nikou pro sochu i zakončením západního průčelí trojúhelným štítem s postranními koulemi a volským okem uprostřed a konečně i zjednodušeným tvarem vížky s lucernou (zhotovenou podle původní v roce 1776), jezuitský rezidenční kostel *sv. Víta*. Je proto pravděpodobné, že autorem této drobné stavby byl rovněž Giovanni Domenico Orsi.⁶⁶

Roku 1680 bylo v čase moru na hřbitově u kaple *sv. Rozálie* pohřbeno 102 zemřelých. Od roku 1691 stával na oltáři velký *krucifix* a pod ním na prknech malované postavy *P. Marie* a *sv. Jana Evangelisty*. Toto sousoší bylo později dáno do kostela v Přední Kopanině.

Roku 1699 byl zřízen nový sloupový oltář nákladem 116 zl. a 13 kr. s obrazem *sv. Rozálie* poskytující útěchu duším v očistci. Později byl oltář odstraněn a nad oltářní menzou byla roku 1768 Josefem Kramolínem S.J. na omítce vymalována nynější iluzivní architektura, v jejímž středu je způsobem *grisaille* vyobrazena *sv. Rozálie*, kterou postavil do pomyslné niky [7].⁶⁷

Aby mohl malíř umocnit prostorovou iluzi, umístil do malované architektury nástavce oltáře okulus s barevným sklem. Za tímto účelem bylo nutné probourat zeď a otvor rámovat oknem, které vycházelo z tvarosloví stavby. Na vnějšku je proto patrné, že nové okno svým ostěním zasáhlo do lizénového rámce původního hladkého průčelí.

⁶⁵ Srov. PODLAHA sv. 5: op. cit. 128.

⁶⁶ Srov. VLK: op. cit. 37.

⁶⁷ Srov. PODLAHA sv. 5: op. cit. 128-129.

Nouzové řešení vybavení kaple dokládá také plastická výzdoba oltáře. Sochy dvou kořících se andělů a sochy *sv. Vendelína* a *sv. Isidora* po stranách, které zhotovil roku 1760 jezuita-laik Tobiáš Süsmayer pro kostel sv. Víta, byly po zřízení nových malovaných oltářů dodatečně použity ve hřbitovní kapli.⁶⁸

2.1.3 Kostel Maří Magdalény v Přední Kopanině

První zpráva o vsi je už z roku 1285. O tvrzi je zmínka až z 15. století, a to z roku 1408.⁶⁹

U kostela *sv. Maří Magdalény* byly ještě k vidění v 18. století zříceniny a příkopy, a tak se domnívalo, že zde kdysi stávala tvrz, kde občas sídlila sv. Ludmila, která zde vystavěla kostel.⁷⁰

První zmínka o farním kostele v Kopanině je z roku 1352 v rejstřících papežských desátků. Během husitských válek fara v Kopanině zanikla.⁷¹

V době předhusitské byla ves rozdělena mezi dvě vrchnosti. Jednou vrchností byli drobní vladykové, kterým patřila při poplužním dvoře část majetku a k tomu patřila také tvrz. Tito vladykové se nazývali z Kopaniny. V letech 1363 – 1393 patřila Kopanina Vladykům z Kopaniny. Později patřila Kopanina měšťanům z Prahy. V roce 1408 prodal Jindřich z Ziegelheimu tvrz v Kopanině pražskému měšťanu Albrechtu Chytkovi. Ten svůj statek odkázal v roce 1416 svým synovcům, ale ve statku Kopanina žila až do roku 1454 vdova Klára, spolu se svým druhým manželem Janem z Kopaniny. V 16. století patřila tvrz s poplužním dvorem a všechen ostatní majetek klášteru sv. Kateřiny. V roce 1543 byly tvrz a statek opuštěny. Převor kláštera sv. Tomáše a sv. Kateřiny prodal tuto pustou tvrz a poplužní dvůr Izaiáši Velíkovi ze Šonova, který byl úředníkem zemských desek. Později byl statek zkonfiskován a panovník jej daroval roku 1573 Tovaryšstvu Ježíšovu u sv. Klimenta. Poplužní dvůr byl jezuiti obnoven, ale tvrz nikoli. Kopanina patřila Jezuitům až do zrušení řádu v roce 1773.⁷²

---

⁶⁸ Srov. VLK: op. cit. 43.

⁶⁹ Srov. HOLEC František a kol.: Přední Kopanina – tvrz, in: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku – Praha a okolí, sv. 7, Praha: Svoboda, 1988. 86.

⁷⁰ „Rudera, fossa e talia indicia pone praedium et tempellum Kopaninese nobile quondam castellum hic loci stetit fide faciunt, quod s. Ludmilla, funus dotale dominium Tetin et ad hoc pertinens Kopanina erat, viduitatis tempore, praertim dūm in vincio Budeč nepos ešus s. Wenceslaus studiis vacaret, incoluisse atque tempellum hoc in honorem s. Mariae Magdalena pro sua privata devotione exstruxisse creditur“. Lib. mem. I., 85.

⁷¹ Srov. PODLAHA sv. 5: op. cit. 130 – 131.

⁷² Srov. HOLEC: Přední ... op. cit. 86.

Když jezuité obdrželi statek Kopaninu, starali se též, aby se v Kopanině konaly bohoslužby. Jezuité původní kostelík rozšířili přístavbou na jižní straně [8]. Roku 1779 se zřítily klenby kostela, ale až v roce 1818 bylo rumoviště z kostela vyklizeno. Starobylá svatyně se po dlouhá léta, kromě věže, podobala zřícenině. Až v letech 1853 – 1858 byl kostel přispěním císaře Ferdinanda Dobrotivého opraven. Dne 21. září 1862 byl kostel benedikován. Opravné práce vedl profesor stavitelství Wiesenfeld. Zmíněný profesor však nebyl dokonalým znalcem českého románského stavitelství. Učinil tedy na starobylé stavbě nepřiměřené změny, zejména tím že „pokazil stará okna a prorazil okna nová“.

Nevelký kostel má okrouhlou loď, na kterou přiléhá půlkruhová apside. Na západním průčelí naopak ční hranolová věž se sdruženými okny. Jednolitost stavby podtrhuje to, že je zbudována z malých opukových kvádrů. Na jižní straně se pak nalézají již zmiňovaný přístavek, který je na čtvercovém půdorysu a otvírá se do původní okrouhlé lodi půlkruhovým obloukem. V zadní části přístavku se nachází malá dřevěná „kruchtíčka“.

V apsidě stojí pseudorománský skládací oltář, na němž je uprostřed obraz *Klanění Tří králů* (kopie původního starého obrazu). Na křídlech jsou pak obrazy *sv. Ludmily* a *sv. Václava* od J. Hellicha⁷³. Původně byly na křídlech obrazy *Zvěstování P. Marie*, *Narození Páně*, *Obřezání Páně* a *Obětování Páně*. Tyto tabulové obrazy pocházely už z 15. století.⁷⁴

O osudu starého tabulového oltářního obrazu se můžeme dozvědět z pamětní knihy tuchoměřické fary (I., 268) tuto zprávu: „Starý na prkně malovaný a již úplně oprýskaný obraz pobočního oltáře v Přední Kopanině ‚Sv. tři Králů‘ byl dán roku 1898 malíři Alfredovi Fiedlerovi v Kuksu, aby ho dle možností věrně reprodukoval na plátně, což se mu „znamenitě“ podařilo. Obnova na dřevě se nedoporučovala, poněvadž změnou teploty se malba odchlípovala od dřeva a opadávala. Pan Alfred Fiedler reprodukoval celý tento obraz za nepatrnou částku 50. zl.“ K této zprávě je nutno s lítostí dodat, že se nám původní obraz nezachoval.

---

⁷³ **Hellich**, Josef Vojtěch. *17.4.1807 v Cholticích, + 23.1.1880 v Praze. Malíř historických výjevů, kostelních obrazů a podobizen. Prvního vzdělání nabyt od otce, milovníka hudby a malířství. Roku 1825 vstoupil do Bergerovy školy. Roku 1830 odjel do Vídně a roku 1832 se vrátil do Prahy. Roku 1836 cestoval přes Mnichov a Benátky do Říma. Odtud roku 1839 přes Florencii, Pissu, Janov, Švýcarsko, do Paříže a Londýna. Roku 1839 se vrátil do Prahy. Klád důraz na české umění v rámci tehdejších estetických názorů. Již v Římě se zabýval dějinami umění, archeologií a roku 1841 se stal prvním kustodem zbytku muzea království českého. Roku 1847 se vystěhoval do Vídně, avšak již po roce se vrátil trvale do vlasti. Do roku 1833 maloval podobizny a později namaloval značný počet oltářních obrazů pro české kostely. (viz: Nový slovník Československých výtvarných umělců, sestavil Dr. Prokop Toman, I A – K, Praha 1947)

⁷⁴ Někdejší podobu oltáře líčí Josef Vávra roku 1776 (Pam. kniha I., str. 139)

Na severní straně ve zdi je vsazen veliký čtvercový kamenný reliéf pocházející asi z druhé poloviny 12. století. Uprostřed je na něm vyobrazen *Kristus* na kříži, po stranách stojí *Panna Maria* a *sv. Jan Evangelista* a u paty kříže klečí *sv. Marie Magdalská*.

Nad vchodem do sakristie je zavěšen obraz *sv. Maří Magdalény* malovaný na plátně od Viléma Kandra⁷⁵.⁷⁶

Původně v kostele stála též kazatelna s křtitelnicí, které se však nedochovaly. V současné době je na rozhraní apsidy a lodi postaven moderní obětní stůl a ambon vyhotovený kombinací kovových prutů a skla.

2.1.4 Kaple sv. Marty a sv. Ludmily v Přední Kopanině

Vzhledem k tomu, že byl kostel *sv. Maří Magdalény* malý, byl přistavěn k sousední zdi hospodářského kopaninského dvora oltář, na němž se za příznivého počasí sloužila pod širým nebem mše svatá, a též se u něj konala kázání. Protože byl oltář vydán na pospas povětrnostním podmínkám, bylo nad ním roku 1712 zřízeno zděné přístřeší na způsob otevřené kaple se zasvěcením *sv. Martě*, patronce hospodářství, a *sv. Ludmile*, domnělé dřívější majitelce kopaninského statku [9]. Kaple měla kamennou dlažbu, klenutí dřevěné, napodobenou omítku a tři okna. Později byla kaple nazývána pouze jménem *sv. Ludmily*. Na oltáři byl obraz malovaný na dřevě zobrazující české patrony v nebeské slávě.

Roku 1867 byla kaple prodána kopaninské obci, aby z ní byla zřízena umrlčí komora.⁷⁷

Mezi Kopaninou a Tuchoměřicemi v lese stávala asi od roku 1679 dřevěná socha *sv. Juliány*. Na tomto místě byla přepadena dívka „od nestudného vojáka“, která vzývala *sv. Juliánu* a tak z jeho rukou vyvázla. Tehdejší hospodářský správce Tuchoměřic bratr Jiří Vysoký dal na památku umístit u toho místa sochu *sv. Juliány*, kterou dal zhotovit a sám ji polychromoval. Když po nějakém čase socha sešla, dal superior tuchoměřické rezidence P. Rudolf Budkovský roku 1734 na tom místě postavit sochu kamennou, kterou

---

⁷⁵ Kandler Vilém. * 28.2. 1816 v Chrastavě, + 18.5. 1866 v Praze. Malíř v Praze. Prvního odborného vzdělání v umění nabyl od svého otce Michala Kandra, který ho přivedl ke svému rodáku Josefu Führlichovi do Prahy. Zde vstoupil na malířskou akademii, kterou řídil prof. Fr. Waldherr. Existenční tísní byl nucen Kandler vstoupit do továrny v Karlíně jako kreslíř vzorků, záhy však odtud odešel, když jeho obrazy „Lotův útěk ze Sodomy“ a „Kázání sv. Prokopa“ upozornily vlivné osoby v umění na jeho nevšední nadání. Účastnil se též restaurování staré mozaiky na jižní straně pražské katedrály. Také se zabýval freskovou a olejovou malbou.

⁷⁶ Srov. PODLAHA sv. 5: op. cit. 131 – 133.

⁷⁷ Srov. PODLAHA sv. 5: op. cit. 131 – 133.

vytesal Jan Süssmayer S.J.⁷⁸ Roku 1868 byla však socha prudkou vichřicí svržena a rozbita na kusy.⁷⁹

Ze sochy sv. *Juliány* se nám dochovala pouze hlava, která je umístěna ve sbírkách Středočeského muzea v Roztokách u Prahy.⁸⁰

2.1.5 Kaple sv. kříže v Malých Čičovicích

V první polovině 18. století za jezuitského superiora Rudolfa Budkovského byla vystavěna kaple sv. *Kříže* v Malých Čičovicích, která spadala pod tuchoměřickou rezidenci.⁸¹

Se stavbou kaple bylo započato roku 1711, roku 1712 byla dovedena pod střechem a roku 1714 byla posvěcena [10]. Kaple stojí na východní straně za vsí na návrší a je citlivě zasazená do mírného reliéfu okolní krajiny.⁸²

Osmiboká centrální stavba, z níž mírně vystupuje rizalit se vstupním portálem završený vikýřem, je členěná nárožními pilastry a opatřena obdélnými segmentově zakončenými okny. Ladná křivka stanové střechy je korunována lucernou s cibulovitou bání. V prostém interiéru, završeném falešnou kupolí, jsou nápadné zdvojené jónské pilastry s konkávně prohnutou římsou na stěnách mezi okny. Ačkoliv autor stavby není znám, je možné, že také navrhoval úpravu jezuitské rezidence v Tuchoměřicích.⁸³

Výzdoba interiéru se nám zachovala až zpočátku 20. století. Oltář byl dodaný roku 1911 firmou Vendelína Kostečky za 800 K. Uprostřed se nalézá kříž s přehozeným plátnem. Slavnostní bohoslužba byla v obnovené kapli vykonána dne 17. září 1911.⁸⁴

2.1.6 Okoř s bývalou kaplí sv. Václava

Na severozápad od Prahy stojí v údolí Zákolanského potoka rozsáhlé zříceniny hradu Okoře, které po určitou dobu vlastnili též jezuité z Tuchoměřické rezidence.

Již roku 1228 se uvádí ves Okoř jako majetek kláštera sv. Jiří na Pražském hradě.

---

⁷⁸ **Süssmayer** Jan vstoupil do Tovaryšstva Ježíšova r. 1731, byl v noviciátu v Brně a od r. 1733 byl v Staroměstské koleji v Praze, kde 3.12.1734 zemřel.

⁷⁹ Srov. PODLAHA sv. 5: op. cit. 134 – 135.

⁸⁰ Srov. VLK: op. cit. 38.

⁸¹ Srov. tamtéž 37.

⁸² Srov. PODLAHA Antonín: Středokluky, fara, in: Posvátna místa Království Českého – Dějiny a popsání chrámu, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v království Českém, sv. 4, Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1913, 221.

⁸³ Srov. VLK: op. cit. 37 – 38.

⁸⁴ Srov. PODLAHA sv. 4: op. cit. 222.

Jako stavebník gotického hradu je zmiňován bohatý pražský šlechtic František Rokycanský. Od roku 1360 se František Rokycanský nazývá důstojně „z Okoře“. Hrad však patrně začal budovat už jeho otec Mikuláš Rokycanský [11].

Už v této nejstarší stavební fázi hrad zaujímal celý nevysoký skalnatý ostroh, který obtékal Zákolanský potok. Vysoká hradní zeď, která vymezovala prostor hradu, měla zhruba obdélníkový tvar. Dominantu tvořila mohutná hranolová věž, postavená na nejvyšším bodě ostrohu. Do jejích zdí byla včleněna mnohem starší gotická kaple sv. Václava⁸⁵ [12] postavená asi v letech 1260 – 1270. Z oktogonu kaple se nám toho však moc nezachovalo. Původní lomená gotická okna, zdobená kružbami a okrouhlými sloupky, byla při stavbě věže zazděna a všechny ozdoby osekány. Hradní věž chránila po levé straně bránu, kterou se procházelo z prvního nádvoří do vnitřního hradu. Na druhém nádvoří k jižní hradební zdi přiléhá obytný palác, opírající se zároveň o věž. Druhý palác stál u západní hradební zdi. Z této první stavební úpravy pocházejí rovněž dvě patra sklepů, vylámaných ve skále. „I když první písemné prameny připomínají hrad Okoř kolem poloviny 14. století, některé zachované stavební detaily pomáhají upřesnit dobu jeho vzniku. Především je to gotický výklenek v jižním paláci, ukončený ostrým kamenným vimperkem se zavěšenou jemnou kružbou, který umožnil posunout dobu stavby hradu snad až k roku 1330.“⁸⁶

Od 14. století vlastnili hrad Okoř různí bohatí majitelé. Nevyhnuły se mu ani husitské války.

Koncem 15. století, za panství purkrabích z Donína, byly provedeny nejpodstatnější stavební zásahy do původní struktury hradu. Byl přistavěn tzv. dolní hrad, který tvořilo nové vnější opevnění, táhnoucí se od úpatí kopce, s několika baštami a střílnami a četné hospodářské budovy postavené uvnitř hradeb. Při rozšiřování hradu byly vybudovány také další dvě hradní brány. První se nacházela poblíž bašty při vstupu do hradu. Z této brány se nezachovalo téměř nic, ale ještě koncem 18. století brána stála a byl na ní zřetelný znak pánů z Donína⁸⁷ s letopočtem 1494, kterým je datována přestavba hradu. V této době bylo zřejmě mnoho přestavěno a přebudováno i v nejstarší části hradu.

Po pánech z Donína byl na počátku 16. století hrad Okoř prodán rodu Martiniců. V 80. letech 16. století získal Okoř Jiří Bořita z Martinic, majitel smečenského panství,

---

⁸⁵ Z původní kaple sv. Václava se nám dodnes zachovaly pouze lomená okna s vymláčenými kružbami.

⁸⁶ Srov. HOLEC František a kol.: Okoř – hrad, in: Hraďy, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku – Praha a okolí, sv. 7, Praha: Svoboda, 1988, 145 – 146.

⁸⁷ jelení parohy a „čeřen“

který jej přestavěl na renesanční sídlo. Z roku 1590 pochází také první popis hradu, zachovaný v urbáři smečenského panství. Zde se praví, že „zámek Vokoř jest na skále vystavený, pod cihlou krytý, při němž věže vysoká a pokojův všelikých drahně v něm, též kapla vystavená, pavlače a vížky při nich též cihlou přikrytý, pod ním sklepy v skále vylámaný, studnice hluboká, velmi pohodlná. Pod zámkem pekárna a jiného stavení nemálo, též maštale pro koně v jednom zavření, okolo toho bašty zdělaný jsou a příkopa slove val, kde se vodou nadržuje, kterážto na mlejn pod zámkem jde.“⁸⁸

Ve vlastnictví Martiniců zůstala Okoř i v první polovině 17. století.⁸⁹ Po bitvě na Bílé Hoře se ujal Jaroslav z Martinic svého majetku.

Roku 1649 pak odkázal hrad Okoř jezuitské koleji u sv. Klimenta s tím, aby z důchodu tohoto statku byli vydržováni v semináři tři mladíci ze smečenského panství, kteří by se chtěli věnovat duchovní dráze na některém z martinických statků. Jezuité připojili nově získaný dvůr a hrad Okoř k svému sousednímu statku Tuchoměřicím. Za třicetileté války byl ale hrad tak zpusťšen, že byl i s vesnicí v rozvalinách. Jezuité hrad v 70-80. letech 17. století postupně opravovali. V letech 1665 – 1666 byly postaveny dva nové mosty vedoucí do hradu. Ohořelé střechy paláců a ostatních budov byly znova opatřeny krovy a pokryty šindelem.⁹⁰

Hradní kaple zasvěcená sv. *Václavu*, která byla po dlouhý čas opuštěná, byla roku 1675 Tovaryšstvem opravena a v červenci téhož roku děkanem metropolitní kapituly Tomáše Pešiny benedikována.⁹¹

Koncem roku 1680 byl hrad ze tří čtvrtin opraven. V 90. letech byl již natolik upraven, že sem mohli jezdit „na vakace“ jezuité z pražské koleje u sv. Klimenta. V letech 1700 – 1712 byla Okoř téměř úplně vyzdvižena z trosek, zejména byl zřízen nový refektář, kuchyně, sýpky atd. Úpravami za panství jezuitů byl stavební vývoj hradu Okoře dokončen. Jezuité byli také posledními majiteli hradu, kteří jej skutečně obývali. Po zrušení jezuitského řádu roku 1773 a konfiskaci jeho majetku se Okoř dostala do správy Studijního fondu a od té doby začala chátrat, až se stala časem ruinou. Ke zkáze hradu přispěli značnou měrou i vesničtí obyvatelé, kteří postupně odnášeli z hradu stavební materiál. Popud k tomuto ničení dal sám správce statku, který roku 1773 poručil

---

⁸⁸ Srov. HOLEC: Okoř... op. cit. 146 – 147.

⁸⁹ Kromě krátkého období po roce 1618, kdy byla jako součást majetku Jaroslava Bořity z Martinic – oběti pražské defenestrace – odbojovými stavy konfiskována.

⁹⁰ Srov. HOLEC: Okoř... op. cit. 147.

⁹¹ Srov. PODLAHA sv. 5: op. cit. 134.

strhat střechy, prodal dřevo, trámy i tesané kameny.⁹²

Po zrušení Tovaryšstva se také přestaly konat mše svaté v kapli *sv. Václava*. Roku 1787 byla kaple zrušena a předměty z ní byly prodány v dražbě a stržené peníze odvedeny Náboženské matici.

V kapli *sv. Václava* byly údajně dva oltáře. Hlavní oltář zasvěcený *sv. Václavu* byl z červeného mořeného dřeva s dřevěnými pozlacenými ozdobami. Byl na něm obraz *sv. Václava* a v nástavku obraz *sv. Víta*. Oba tyto obrazy byly pořízeny roku 1704. Boční oltář na straně evangelijní byl rovněž dřevěný. Plasticky na něm bylo znázorněno *Zvěstování P. Marie* a pod ní výjevy *Kristus nesoucí kříž* a *Kristus korunován trním*.⁹³

2.2 Kostel sv. Prokopa ve Strědoklukách

Nejstarší správa o vsi Strědokluky je z roku 1316. Ale o tvrzi se v pramenech mluví až v letech 1414, i když patrně vznikla již ve 14. století.⁹⁴

Nejstarší zmínka o farnosti Strědokluky je známa z roku 1352. Jedná se o zápis v „rejstřících desátků papežských“.⁹⁵

Strědokluky patřily z větší části zemanům, kteří se nazývali ze Strědokluk, a z menší části kapitule svatovítské. V polovině 14. století náležela zemanská část Strědokluk s dvorem Pražskému patricijskému rodu Velflovičů. V majetku tohoto rodu zůstal až do konce 14. století. V roce 1414 odkázal Albert z Gryfštetu, zeť Pešla Velfovice, dvůr s tvrzí a s půldruhým poplužním dvorem ve Strědoklukách dceři Kateřině, ale ta už o rok později prodala zmíněný statek Mikuláši z Okoře. Za husitských válek byly Strědokluky zpustošeny. Roku 1420 při tažení žateckých, lounských a slánských houfů do Prahy byly středoklucká tvrz a též sousední tvrz v Makotřasech, která byla se středokluckou spojená v jeden celek, vypáleny. Přitom byli zdejší farář a kaplan upáleni.⁹⁶

Jak se z pozdějších zpráv dozvídáme, zavládl ve Strědoklukách utrakvismus. Duchovní správu zde vykonávali utrakvističtí hostounští faráři.⁹⁷

Dále se majitelé často střídali, až se v polovině 16. století stali držiteli Strědokluk

⁹² Srov. HOLEC: Okoř... op. cit. 147.

⁹³ Srov. PODLAHA sv. 5: op. cit. 134.

⁹⁴ Srov. HOLEC František a kol.: Strědokluky – tvrz, in: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku – Praha a okolí, sv. 7, Praha: Svoboda, 1988, 165.

⁹⁵ Srov. PODLAHA sv. 4: op. cit. 203.

⁹⁶ Srov. HOLEC: Strědokluky... op. cit. 147.

⁹⁷ Srov. PODLAHA sv. 4: op. cit. 203.

Bezdrůžičtí z Kolovrat a vlastnili je až do roku 1623. V tomto roce byl statek Vladislavu Abdonovi Bezdrůžickému zkonfiskován pro účast na stavovském odboji. Královská komora prodala statek vévodovi Jindřichu Juliu Saskému. Roku 1630 koupila statek opět Johana Magdaléna Bezdrůžická z Kolovrat, ale o rok později byl vydrancován vojskem kurfiřta Saského. Přitom byla z velké části spálena a zničena tvrz a taky všechny hospodářské budovy. Vesnice byla vypálena.⁹⁸

V roce 1645 koupila statek Středokluky s pivovarem, mlýnem a poplužním dvorem a poplužní dvory v Zájezdu, v Kněževsi a v Kozinci kolej sv. Klimenta pro seminář sv. Václava. Byly také zakoupeny lesy a rybníky se vším příslušenstvím. Dále byly koupeny vsi, a to Středokluky, Dobrovíz, Chejnov a Kozinec.⁹⁹

Duchovní správu ve Středoklukách zde i nadále vykonávali faráři hostounští (ovšem již katoličtí). Zde vydatně vypomáhali i jezuité z blízké tuchoměřické rezidence. Ve zprávě hostounského faráře z roku 1700 je zmínka, že je vedle kostela *sv. Prokopa* také kaple *sv. Václava* na hřbitově.

Jezuité se postarali o zbudování nového kostela. Dne 21. 8. 1719 dala konzistoř rektorovi Svatováclavského semináře P. Josefu Böhmovi S.J. dovolení, aby směl starý a malý kostel sv. Prokopa zbořit a vystavět nový. Roku 1720 byla stavba nového kostela zastřešena a roku 1721 byl kostel benedikován regentem semináře [13].¹⁰⁰

Kostel byl vystavěn podle plánů Fr. M. Kaňky.¹⁰¹ Půdorysná a prostorová koncepce kostela byla odvozena z Kaňkova pražského kostela sv. Klimenta. Kostel je obdélné barokní jednolodí, s hranolovitou čtyřbokou věží na východní straně (nad sakristií) a obdélnou předsíní po jižní straně lodi. Vnější okna jsou členěna lizénovými rámci a půlkruhovými okny. Na západní straně se vypíná průčelí s volutovým štítem. Stěna je členěna římsovými pilastry, nikami a slepé okno je ukončené půlkruhem. Na věži se opět objevují lizénové rámce, okna se segmentovým záklenkem a cibulová baň. Vnitřek se skládá ze čtyř obdélných polí, které jsou zaklenuty plackami sbíhajícími se na pilíře

⁹⁸ Srov. HOLEC: Středokluky... op. cit. 165.

⁹⁹ Srov. BÍLEK: op. cit. 13.

¹⁰⁰ Srov. PODLAHA sv. 4: op. cit. 204- 205.

¹⁰¹ **Kaňka** (Kanka), František Maxmilián. * 19.8. 1674 v Praze I., + 14.7. 1766 tamtéž. Stavitel, architekt a měšťan staroměstský v Praze. Vzdělal se v Itálii a byl činný v Praze i na českém venkově. V roce 1718 přestavěl Karolinum v nynější podobu. V letech 1718 až 1720 provedl barokní přestavbu Černínského paláce na Hradčanech. Pro hraběte Fr. Černína stavěl též zámek ve Vínorí (1720 – 1725), provedl návrh mauzolea. V letech 1719 až 1726 pokračoval na stavbě piaristického kláštera v Litomyšli. Řídil opravné práce v Brandýse nad Labem, v Poděbradech a Pardubicích, za které se mu dostalo v roce 1724 titulu „císařského architekta“. Podle smlouvy z l. 5. 1724 s opatem Tomášem Budeciem vystavěl konvent cisterciáckého kláštera ve Zbraslavi. V roce 1709 se marně zasazoval s malířem Michalem Halbaxem o zřízení akademie umění.

s pilastry a úseky kladí, vyhloubené nikami. Prostor presbytáře je oddělen dvojicí sloupů s kompozitní hlavicí před pilíři, které podpírají triumfální oblouk. Předstín je zaklenuta valenou klenbou s lunetami.¹⁰²

Roku 1725 byl rozšířen hřbitov a obehnán zdí se čtyřmi výklenkovými kaplemi a vstupním barokním půlkruhovým portálem se supraportou a segmentovou římsou.

Roku 1763 byly pořízeny dva obrazy na boční oltáře, ke cti *sv. Františka Xaverského* a *sv. Linharta*, na odvrácení dobytčího moru. V roce 1767 byly postaveny dva nové oltáře.

Po zrušení jezuitského řádu připadly Středokluky Studijnímu nadačnímu fondu.¹⁰³

Zařízení kostela je pozdně barokní, převážně z 3.čtvrtiny 18. století. Řezbářská výzdoba bočních oltářů a kazatelny je z let 1761 – 1767 od žáka I. F. Platzera, patrně Ant. Krona z Duchcova.

Hlavní oltář je iluzivně malovaný, s postavami *sv. Petra* a *sv. Pavla*, které jsou vyhotoveny technikou grisaille [14].¹⁰⁴

Uprostřed hlavního oltáře je vsazen na plátně malovaný obraz provedený roku 1834 Josefem Führichem za 60 zl. Oltářní menza s tabernákulem, klečícími anděly a rokokovými relikviáři ze 3. čtvrtiny 18. století stojí volně před zadní stěnou. Za ní se nachází vchod do sakristie v přízemí věže. Na bočních stěnách presbytáře jsou iluzivně malované oltáře *sv. Isidora* a *sv. Vendelína*.¹⁰⁵

V lodi se nacházejí dva protějškové panelové oltáře ze 60. let 18. století s bohatou rokajovou výzdobou. Na evangelijní straně je oltář zasvěcený *sv. Janu Nepomuckému* od Ignáce Raaba, na tabernáklu obraz *sv. Aloise* a po stranách sochy *sv. Václava* a *sv. Ludmily*. Na protější straně se nachází oltář *sv. Anny* s obrazem světice též od malíře I. Raaba. Nad menzou v predelle je obraz *sv. Antonína* a po stranách malované sochy *sv. Barbory* a *sv. Judy Tadeáše*. Další dva protějškové oltáře z 60. let 18. století jsou panelové a trochu jednodušší. První oltář je zasvěcen *sv. Ignáci z Loyoly* s novým obrazem téhož světce od J. Heřmana z roku 1896. Po stranách jsou vyobrazeny sochy *sv. Františka Xaverského* a *sv. Aloise*. Druhý oltář je též zasvěcen řádovému světci, a to *sv. Františkovi Xaverskému* [15] s obrazem od stejného malíře J. Heřmana, též z roku 1896, a sochami *sv. Rozálie* a *sv. Hyacinta*. Nad menzou se nachází obraz *sv. Linharta* s nápisem udávajícím letopočet 1762.

¹⁰² Srov. Středokluky, in: Umělecké památky Čech P/Š sv. 3, Praha: Academia 1982, 448.

¹⁰³ Srov. PODLAHA sv. 4: op. cit. 205.

¹⁰⁴ Srov. Středokluky: op. cit. 448.

¹⁰⁵ Srov. PODLAHA sv. 4: op. cit. 208.

Kostelní varhany jsou ve stylu klasicistním z doby kolem roku 1800, s barokní soškou biskupa.¹⁰⁶

Rokoková kazatelna je bohatě ozdobená sochami a řezbami [16]. Nad vchodem na kazatelnu na stříšce je umístěná socha *Krista - Dobrého pastýře*. Po stranách vchodu pak sedí sochy *Mojžíše* a *sv. Řehoře*. Na řečništi je reliéf *sv. Prokopa*, jak oře s ďáblem.

Sakristie, která se nalézá v přízemí věže, byla roku 1895 přístavkem na jižní straně rozšířena.¹⁰⁷

2.2.1 Kaple sv. Kříže ve Středoklukách

Na východní straně hřbitova u kostela sv. Prokopa ve Středoklukách se nachází barokní kaple *sv. Kříže* [17], která byla postavena současně se hřbitovem roku 1725. Její půdorys je oválný a stěny jsou rozčleněny lizénovými rámci. Nad elipsovými okny se segmentovitě vzdouvá korunní římsa. Průčelí je vyvrcholeno trojúhelným štítem. Střecha se vzdouvá a zakončuje ji zděná lucerna s křížkem.¹⁰⁸ Architektura této kaple je velice podobná architektuře kaple v Kozinci, která je však o 14 let mladší.

Vnitřek je sklenut oválnou kupolí s lucernou. Stěny člení dvojice pilastrů s úsekem římsy a s nikou uprostřed. Na klenbě je vyobrazena freska *Posledního soudu*, na bočních stěnách jsou proti sobě malby *Smrt sv. Františka Xaverského* (příklad smrti bohabojného člověka) a na druhé straně *Smrt bezbožného*. V závěru kaple se nachází iluzivní malba oltáře *sv. Kříže*, na menze oltáře pak barokní skupina *Ukřižování* z 18. století.¹⁰⁹ V současné době jsou fresky restaurovány akademickým malířem Jířím Matějčíčkem.

Uprostřed vesnice, poblíž kostela, stojí socha *sv. Jana Křtitele* z 18. století. Na východní straně obce, na cestě do Černoviček, se nachází barokní socha *sv. Anděla Strážce* [18] z 2. čtvrtiny 18. století. Při hlavní silnici stojí sousoší *sv. Ludmily* se *sv. Václavem* [19] z 2. čtvrtiny 18. století, které je variantou Braunova sousoší na Karlově mostě. Naproti soše sv. Ludmily stávala socha sv. Václava¹¹⁰, z níž však zbyl jen podstavec, na nějž byl dán malý železný kříž. Všechny tyto sochy zde postavili jezuité.

V letech 1898 – 1899 byly tyto sochy sochařem Čňkem Vosmíkem z Prahy

¹⁰⁶ Srov. Středokluky: op. cit. 449.

¹⁰⁷ Srov. PODLAHA sv. 4: op. cit. 209.

¹⁰⁸ Srov. tamtéž 209.

¹⁰⁹ Srov. Středokluky: op. cit. 449.

¹¹⁰ Zprávu o postavení sochy sv. Václava ve Středoklukách zaznamenávají „Literae annuae“ z roku 1709. Říká se v nich, že socha sv. Václava byla převezena ze staré budovy semináře sv. Václava v Praze a zde postavena na sloup.

opraveny. Podstavec bývalé sochy sv. *Václava* byl převezen na rozcestí proti faře a na něm postaven nový kříž s Kristem, vytesaný zmíněným sochařem¹¹¹. Do podstavce kříže byla vsazena mramorová deska s nápisem : „Postaven na památku jubilea 60 letého kněžství Jeho Svatosti papeže Lva XIII. a 50 leté vlády J. Vel. císaře a krále Františka Josefa I. ke cti a chvále Boží roku 1898“.¹¹²

Na farní zahradě se též nacházela socha *Immaculaty* ze 2. čtvrtiny 18. století. Povětrnostními podmínkami byla značně poškozena a převezena.

2.2.2 Kostel sv. Vavřince v Černovičkách

První zpráva o vsi Černovičky je s roku 1178, kdy ji Soběslav II. věnoval Vyšehradskému kostelu. Nedaleko kostela stávala tvrz, na místě, kde byla později postavena zvonice.¹¹³

Černovičky neboli Černovice se také dříve nazývaly „Černomice“. Zdejší kostel sv. *Vavřince* byl postaven původně v románském slohu asi v 2. pol. 12. století. Následně byl kolem poloviny 14. století goticky přestavěn a rozšířen novým presbytářem. Původně byl farním kostelem. V rejstřících papežských desátků z roku 1352 se uvádí s příspěvkem 9 grošů.

Spolu se Středokluky se Černovičky později dostaly pod patronát jezuitského semináře sv. *Václava* v Praze.

Roku 1764 byl kostel nákladem tohoto semináře opraven. Tehdy byla také vystavěna nová sakristie a zřízen nový boční oltář. Bývalá osada i tvrz poblíž kostela již dávno zanikly, a tak kostel se hřbitovem osaměl. Kostel stojí na návrší asi 400 m severozápadně od nynější vsi Černoviček.

Kostel byl uvnitř několikrát opraven, nejprve roku 1872, poté 1885 a nejdůkladněji v letech 1905 – 1910. Roku 1901 byly objeveny v presbytáři gotické nástěnné malby. Fresky byly čištěny a fixovány malíři Krisanem a Miksem, dekorativní malba Adolfem Friebelem, oprava hlavního oltáře a soch na bočních oltářích řezbářem Mrázem, restaurování oltářních obrazů sv. *Vavřince* a sv. *Václava* malířem A. Vlčkem. Dozor nad těmito opravnými pracemi měl konzervátor Jan Herain.

Obnovený kostel byl benedikován druhou neděli po sv. *Vavřinci* dne 21.8.1910

---

¹¹¹ Kamenný kříž se nám bohužel nedochoval. Na jeho původním místě stojí dnes nový kovový kříž.

¹¹² Srov. PODLAHA sv. 4: op. cit. 209.

¹¹³ Srov. HOLEC František a kol.: Černovice - tvrz, in: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku – Praha a okolí, sv. 7, Praha: Svoboda, 1988, 122.

farářem Pecánkem.¹¹⁴

Kostel je jednolodní obdélná stavba s předloženým obdélným vstupním prostorem s kruchtou. Užší obdélný polygonálně ukončený presbytář je neznamenitější částí kostela. Nad presbytářem je lucernovitá cibulovitá vížka. K severovýchodní straně jeho polygonu je připojena obdélná pseudogotická sakristie. V presbytáři se nacházejí opěráky a hrotitá okna s kružbami. V lodi na jižní straně pak jsou okna obdélná s odsazeným polokruhovým záklenkem. Mezi těmito okny se nachází malé obdélné polokruhově sklenuté románské okno. Obdélný portál s nízkým rozeklaným segmentovým štítem je situován z jižní strany. Presbytář je sklenut jedním polem křížové žebrové klenby, v závěru paprscitě. Zdobnost klenbě dodávají hruškovitá žebra, která se sbíhají na sloupkové přípory. V jednom svorníku je vytesán symbolický beránek s korouhvičkou a na druhém znak Budka z Černovic, pražského měšťana, patrona kostela.¹¹⁵

V jihovýchodní zdi je malý sanktuář s kamenným ostěním, které je hrotitě zakončeno a zahrocení vyplněno slepou kružbou. V jižní zdi pod oknem se nalézají trojdílné gotické sedile ozdobené třemi trojlístými hrotitými arkádami spočívajícími na konsolách¹¹⁶.¹¹⁷

V presbytáři se nacházejí gotické nástěnné malby z pol. 14. století, současné se stavbou gotického presbytáře. Na klenbě jsou vyobrazeny postavy proroků a symboly evangelistů. Na severní straně se nachází *Narození* a *Smrt P. Marie*, nad nimi pak *Nanebevstoupení* a *Zmrtvýchvstání Páně*. Na vyzdívice okna severovýchodní stěny je vymalován *sv. Vavřinec*, patron kostela. *Poslední soud* je tradičně vyobrazen na vnitřní straně triumfálního oblouku. Z druhé strany oblouku je vyobrazeno *Zvěstování Panny Marie*¹¹⁸. V obdélné lodi je strop velmi strohý, pouze se štukovým rámcem. Na severní straně lodi, kde nejsou okna, se nacházejí nástěnné malby z 1. pol. 16. století a to: *Peklo*, *Kladení do hrobu*, *Zmrtvýchvstání* a postavy *sv. Kateřiny* a *sv. Markéty*. Na poprsí rovné kruchty je malba *sv. Prokopa* (sig. „P.K. 1842“) a na stropě podkruchtí malba *sv. Vavřince*.

Z původního zařízení kostela se nám dochovalo velice málo. Například hlavní rámový barokní oltář z 1. třetiny 18. století s akantovým a páskovým ornamentem

¹¹⁴ Srov. PODLAHA sv. 4: op. cit. 211 – 217.

¹¹⁵ Srov. Středokluky: op. cit. 449.

¹¹⁶ Do plochy sedile byli namalováni **tři duchovní** – uprostřed kněz v tmavém rouchu a po stranách dva jáhnové. Zobrazení duchovních je ve středověké nástěnné malbě vzácné. Je znám příklad z dominikánského kláštera v Opavě, kde jsou zobrazeni tři biskupové. (podle PhDr. Veroniky Horové)

¹¹⁷ Srov. PODLAHA sv. 4: op. cit. 217 – 218.

¹¹⁸ Zvěstování P. Marie je nejmladší malbou v kostele z roku 1910.

a obrazem *sv. Vavřince* od J. Hellicha z roku 1858 a původním barokním obrazem *sv. Václava* v nástavci. Dochovaly se nám však dva náhrobky. V severní straně presbytáře je zasazen gotický rytý figurální náhrobek z roku 1353 a na jižní straně renesanční figurální náhrobek z roku 1572. V lodi na jižní straně u triumfálního oblouku stojí pískovcová kazatelna s nápisem „HC 1662“.¹¹⁹

Kolem kostela *sv. Vavřince* se rozkládá hřbitov.

2.2.3 Kaple *sv. Floriána* v Černovičkách

U hřbitovní zdi severovýchodně od kostela *sv. Vavřince* v Černovičkách stojí malá kaple *sv. Floriána* [20], vystavěná v 2. pol. 18. století jezuity. Kaple má čtvercový půdorys. Zevnějšek je velice prostý a to oválná okna a segmentem ukončený obdélný portál s kamenným ostěním v průčelí.¹²⁰

Vnitřní prostor je vymezen vstupní a oltářní rovnou stěnou, na rozdíl od bočních stěn, které jsou konvexně prohnuty. Celý prostor je zaklenut plackou. Na západní straně je namalovaný iluzivní oltář *sv. Floriána* v architektuře [21] a na klenbě freska *Nejsvětější Trojice* [22]. Před oltářem je umístěn náhrobek Marie Magdalény z Martinic, manželky Vladislava Kolovrata, a dvou jejích dcer z počátku 17. století (?).¹²¹

2.2.4 Kaple *sv. Václava* v Kněževsi

Kaple *sv. Václava* byla vystavěna roku 1736 nákladem jezuitského semináře *sv. Václava* v Praze. Místo oltáře v ní byla původně fresková malba *sv. Václava*. Roku 1862 vystavěla obec vedle kaple školní budovu a pojala kapli do školní zahrady. Roku 1882 byla kaple nákladem obce rozšířena a obnovena. Tehdy obdržela i svůj nynější pseudorománský vzhled [23].¹²²

Kaple je obdélná s obdélným presbytářem se zaoblenými nárožími. Vnější fasáda je členěná obloučkovým vlysem a lizénami. V průčelním rizalitu je včleněn půlkruhově sklenutý portál a kruhové okno. Presbytář i loď jsou zaklenuty plackou.¹²³

Na střeše byla zbudována otevřená zvonička s okénkovým otvorem, do něhož byla

¹¹⁹ Srov. Středokluky: op.cit. 449.

¹²⁰ Srov. PODLAHA sv. 4: op. cit. 220.

¹²¹ Srov. Středokluky: op. cit. 450.

¹²² Srov. PODLAHA sv. 4: op. cit. 222.

¹²³ Srov. Kněževs, in: Umělecké památky Čech K/O, sv. 2, Praha: Academia 1978, 73.

postavena kamenná polopostava *sv. Václava*. V roce 1882 byl na oltář dán nový obraz *sv. Václava* malovaný pražským malířem J. Mathauserem. Obnovená kaple byla posvěcena dne 23. července 1882.¹²⁴

Dále se v obci nachází pozdně barokní zvonička z roku 1802 se zaoblenými nárožími, vyvrcholená zvoničkou. Vnitřní prostor je sklenut kupolí.

Opodál zvoničky, nad vstupní bránou do dvora, je posazená barokní socha *sv. Jana Nepomuckého* [24]^{125, 126}.

2.2.5 Kaple Panny Marie v Dobrovízi

Vesnice Dobrovíz se již připomíná v 15. století. Na nepravidelné trojúhelníkové návsi stojí v jihovýchodním rohu barokní kaple *P. Marie* z 2. třetiny 18. století [25]. Kaple je obdélného půdorysu, s obdélným presbytářem trojboce ukončeným. Boční fasády člení lizény a obdélná okna, sklenutá odsazeným půlkruhem. Mezi lodí a závěrem dodává stavbě zajímavost konvexkonkávní zvlnění. Nad presbytářem je umístěná hranolová vížka s lizénami a půlkruhově ukončenými okny, vyvrcholená cibulovou bání. Vstupní průčelí je členěno na rozích lizénami a nikami se sochami *Panny Marie* a *sv. Anny*. Ve středu je obdélný půlkruhem ukončený portál s kamenným ostěním a segmentovou supraportou. Volutový štít s čabrakovými pilastry, trojúhelníkovým vyvršením, má uprostřed umístěné slepé kasulové okno. Presbytář je valeně sklenut a loď je sklenutá plackou.

Na bráně v obci se také nachází poškozená barokní socha Piety.¹²⁷

2.2.6 Kaple sv. Archanděla Michaela v Kozinci

V malé obci Kozinec nedaleko Turska se nachází nenápadná kaple *sv. Archanděla Michaela*. Barokní kaple byla vystavěna roku 1739 rovněž jezuiti se staroměstského semináře *sv. Václava* [26]. Centrála je vybudována na oválném půdorysu. Do svatyňky se vstupuje po představeném schodišti ozdobeném „kamennými vázami“ na pilířích. Průčelí

¹²⁴ Srov. PODLAHA sv. 4: op. cit 222.

¹²⁵ Na podstavci značně poškozené sochy je vyryt letopočet 1897. V literatuře se však uvádí, že socha *sv. Jana Nepomuckého* byla opravena roku 1891.

¹²⁶ Srov. Kněževes: op. cit. 73.

¹²⁷ Srov. Dobrovíz, in: Umělecké památky Čech A/J, sv. 1, Praha: Academia 1977, 227.

je členěno zdvojenými lizénami a po stranách s úseky kladí, jehož římsa vybíhá v trojúhelníkový štít. Nad obdélným portálem je vsazeno oválné okno, které osvětluje hlavní oltář. Válcový plášť kaple je členěn lizénovými rámci¹²⁸, do nich jsou vsazena oválná okna. Nad nimi se pak půlkruhově vzdouvá korunní římsa. Vnitřek kaple je sklenut plackou. Stěny jsou zdobeny pilastry s hlavicemi, nad kterými obíhá zalamované kladí. Do stěn je vloženo pět nik, které byly zbudovány pravděpodobně pro sochy.¹²⁹

Ve střední nice byla umístěna polychromovaná socha *sv. Archanděla Michaela*, kterou rámuje iluminovaný oltář s nástavcem, na kterém je vidět Boží oko. Podle soupisu inventáře kaple z doby zrušení jezuitského řádu, se v kapli vedle již zmíněné sochy *sv. Archanděla Michaela* ještě nacházely dva *krucifixy*, obraz *sv. Františka de Paula* a dále liturgické textilie a knihy.

Kapli zdobí nástrovní malba se zajímavým námětem v Čechách jedinečným, jímž je *Zázrak na Monte Gargano* (Monte S. Angelo) [27]. Je na něm zobrazen centrální výjev legendy – lovec se psem, který střílí na bílého býka v jeskyni, uprostřed plackové klenby se v mracích zjevuje dnes již velice poškozená postava *sv. Archanděla Michaela* se štítem v ruce. Vpravo celou událost pozorují pastýři, kteří pasou hovězí dobytek [28] a vlevo přichází poutní procesí s duchovními a světskými osobami. Autora fresky a iluzivního oltáře doposud neznáme. Byla však již vyslovená hypotéza, že by autorem mohl být malíř Jan Kuben.¹³⁰

2.3 Ikonografie zobrazených světců na místech spravovaných řádem Tovaryšstva Ježíšova v okolí tuchoměřické residence

2.3.1 Řádoví patroni

2.3.1.1 Sv. František Xaverský

Španelský jezuita, jeden z největších misionářů. Narodil se roku 1506 v Navaře ve Španělsku. Studoval v Paříži, kde se seznámil s Ignácem z Loyoly, připojil se k němu a přijal kněžské svěcení. Byl papežským legátem v Indii a na dalekém východě až do své

¹²⁸ Dnes již velice poškozenými.

¹²⁹ Srov. Kozinec, in: Umělecké památky Čech K/O, sv. 2, Praha: Academia 1978, 125.

¹³⁰ Srov. ROYT Jan: Zázrak s bílým býkem, in: ROYT Jan, NEVÍMOVÁ Petra (ed.): Album amicorum – Sborník ku poctě prof. Mojmirá Horyny, Praha: Ústav pro dějiny umění FFUK, 2005, 101 – 102.

smrti roku 1552. Působil dokonce i v Japonsku.

Zobrazován bývá většinou v superpelliceu a štole. Jeho individuálním atributem je postava Inda u jeho nohou, kterého světec křtí. Dalšími znaky jeho určení je krucifix, miska s křestní vodou, někdy lilie nebo planoucí srdce.¹³¹

Na úmrtní scéně sv. Františka Xaverského je vidět buď osamocená postava v chatrči držící krucifix, nebo objevení mrtvoly domorodci jeho misijní oblasti.¹³² Proto je patronem „dobré smrti“.

Sv. František Xaverský je zobrazen jako iluzivní socha na hlavním oltáři v kostele sv. Víta v Tuchoměřicích a na průčelí, a na rokokovém obrázku je zobrazena jeho smrt; na bočním oltáři v kostele sv. Prokopa ve Středoklukách (jak umírá v chýši); v kapli sv. Kříže ve Středoklukách na nástěnné fresce (jako protiklad protějšímu výjevu „Smrti bezbožníka“).

2.3.1.2 Sv. Ignác z Loyoly

Zakladatel Tovaryšstva Ježíšova, narodil se roku 1491 ve šlechtické rodině na zámku v Loyole v severním Španělsku. Jako voják byl při oblehání Pamplony vážně zraněn a při jeho léčbě došlo u něj k hlubokém konverzi, když četl životopisy svatých. Vykonal pouť do Svaté země, studoval filozofii a teologii v Barceloně, Salamance a Paříži, kde společně s Františkem Xaverským a jinými stejně smýšlejícími druhy založil „Tovaryšstvo Ježíšovo“. Byl vysvěcen na kněze, stal se prvním jezuitským generálním představeným. Napsal známa „Duchovní cvičení“.¹³³

Sv. Ignác je obvykle zobrazován v černém řádovém hábitu nebo, je-li před oltářem, má na sobě ornát. Jako stojící postava mívá za atribut knihu s nápisem ADMG (úvodní slova řádových pravidel).¹³⁴

Jeho hlavním atributem je především pečeť řádu s monogramem Kristovým (IHS). Dále pak planoucí srdce se třemi hřeby a kříž.¹³⁵

Sv. Ignác z Loyoly je zobrazen jako iluzivní socha na hlavním oltáři v kostele sv. Víta v Tuchoměřicích a na průčelí; v kostele sv. Prokopa ve Středoklukách je na bočním oltáři (stojící na bojišti s knihou v ruce).

¹³¹ Srov. REMEŠOVÁ Věra: Ikonografie a atributy svatých, Praha: Zvon, 1991, 22.

¹³² Srov. HALL James: Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění, Praha: Mladá fronta, 1991, 140.

¹³³ Srov. REMEŠOVÁ : op. cit. 26.

¹³⁴ Srov. HALL: op. cit. 173.

¹³⁵ Srov. REMEŠOVÁ: op. cit. 27.

2.3.1.3 Další řádový světci

Sv. Alois z Gonzagy je zobrazen jako socha na bočním oltáři sv. Ignáce z Loyoly a na obraze bočního oltáře sv. Jana Nepomuckého v kostele sv. Prokopa v Středoklukách; v presbytáři na iluzivním portálu v kostele sv. Víta v Tuchoměřicích.

Sv. František Borgiáš je zobrazen v presbytáři na iluzivním portálu při vstupu do sakristie v kostele sv. Víta v Tuchoměřicích.

2.3.2 Zemští patroni

2.3.2.1 Sv. Ludmila

První česká světice a mučednice z 9. a počátku 10. století. Byla manželkou prvního křesťanského knížete Bořivoje a babičkou sv. Václava. Narodila se kolem roku 860 pravděpodobně na hradě Pšov v místech dnešního Mělníka. Staré životopisy vyzdvihují nejen její horlivost, ale i dobročinnost a lásku. Stala se vychovatelkou sv. Václava, který se narodil Drahomíře, manželce syna Vratslava. Roku 921 byla uškrcena vlastním závojem na svém vdovském sídle Tetíně po spore s Drahomírou. Její ostatky jsou v kostele sv. Jiřího na pražském hradě.¹³⁶

Zobrazována bývá většinou jako straší žena v dlouhém řasnatém šatě, s hlavou pokrytou závojem, případně knížecí čapkou. Hlavním atributem sv. Ludmily je stočený závoj nebo šál kolem hrdla (nástroj umučení), případně provaz, který někdy drží v ruce. Ojedinele má v ruce misku s hrozny nebo staroboleslavské paladium. Často ji vidáme s malým sv. Václavem, kterého vyučuje z otevřené knihy.

Sv. Ludmila je zobrazena jako iluzivní socha na bočním oltáři sv. Klimenta v kostele sv. Víta v Tuchoměřicích; na křídlovém oltáři v kostele sv. Magdalény v Přední Kopanině; jako socha na bočním oltáři sv. Jana Nepomuckého v kostele sv. Prokopa ve Středoklukách; jako sousoší se sv. Václavem ve Středoklukách při hlavní cestě do Prahy.

2.3.2.2 Sv. Prokop

Opat 11. století, český zemský patron, zakladatel slovanského kláštera na Sázavě. Narodil se kolem roku 985, stal se knězem a žil jako poustevník v sázavské pustině. Zde byl podle legendy pokoušen ďáblem, kterého přinutil tahat pluh. V Sázavských lesích se

---

¹³⁶ Srov. HALL: op. cit. 374.

setkal s českým knížetem Oldřichem, který zde byl na lovu. Oldřich mu dopomohl k založení sázavského kláštera, v němž se pěstovala slovanská liturgie. Je patronem rolníků a horníků.¹³⁷

Sázavský světec bývá zobrazován buď jako řeholník (v gotice téměř výhradně) nebo jako opat v pontifikáliích s mitrou a berlou (zejména v baroku). Jeho individuálním atributem je spoutaný ďábel u nohou. Dále může být zobrazen s berlou, knihou a od 17. století také s křížem. Zřídka se přidána ještě laň, důtky nebo model kostela.¹³⁸

Sv. Prokop je zobrazen na hlavním oltáři (omylem i s palliem) ve Středoklukách a na kazatelně jak oře s ďáblem; jako socha na iluzivním oltáři sv. Klimenta v kostele sv. Víta v Tuchoměřicích; jako nástěnná malba na kruchtě v kostele sv. Vavřince v Černovičkách.

2.3.2.3 Sv. Václav

Český kníže a mučedník z 10. století. Hlavní patron českého národa. Podle tradice se narodil na Stochově jako nejstarší syn knížete Vratislava a jeho manželky Drahomíry. O jeho křesťanskou výchovu se postarala především jeho babička Ludmila. Podle legendy se vzdělával na Budči, kde se naučil latině i slovanskému písmu. Je známý svými milosrdnými skutky lásky k bližnímu. Roku 935 byl zavražděn svým bratrem Boleslavem ve Staré Boleslavi.¹³⁹

Úcta ke sv. Václavovi, počínaje 11. stoletím, nikdy neupadla. Nejčastěji je zobrazován jako stojící postava nebo polopostava v rytířském brnění s mečem, štítem s orlicí jako zemským symbolem či s praporcem s orlicí nebo držící staroboleslavské paládium. Často bývá obklopen dvěma anděly. Na koni je zobrazován od 17. století. Od raného středověku je Václav zobrazován ve společnosti ostatních Českých zemských patronů.¹⁴⁰

Častým výjevem na výtvarných zobrazeních je malý sv. Václav se svou babičkou sv. Ludmilou. Sv. Václav pěstuje obilí a révu, roznáší s Podivenem dříví chudým, vykupuje pohanské děti, boří šibenice, dalším námětem je smrt sv. Václava.¹⁴¹

Sv. Václav je zobrazen v nástavci hlavního oltáře kostela sv. Víta v

---

¹³⁷ Srov. HALL: op. cit. 374.

¹³⁸ Srov. REMEŠOVÁ: op. cit. 49.

¹³⁹ Srov. tamtéž 53 – 54.

¹⁴⁰ Srov. HALL: op. cit. 469 – 470.

¹⁴¹ Srov. REMEŠOVÁ: op. cit. 54.

Tuchoměřicích (mezi dvěma anděly) a jako socha na jeho průčelí, přičemž originál této sochy se nachází u dveří kostela; na pravé desce křídlového oltáře v Přední Kopanině; jako socha na bočním oltáři sv. Jana Nepomuckého v kostele sv. Prokopa ve Středoklukách; v sousoší se sv. Ludmilou ve Středoklukách při hlavní cestě do Prahy; v kapli v Kněževsi na hlavním oltáři a v otevřené zvonici.

2.3.2.4 Sv. Vít

Mladý sicilský mučedník z počátku 4. století. Byl obžalován vlastním otcem a pro svou víru vytrpěl mnoho mučení.¹⁴² Část jeho ostatků obdržel sv. Václav od Jindřicha Ptáčníka. Tělo pak převezl Karel IV. Tento hlavní patron pražské katedrály se stal i nebeským ochráncem Čech.

Sv. Vít bývá nejčastěji zobrazován jako mladík. Jeho atributy jsou – kromě obecné palmy a knihy – kotel, lev, orel (zásoboval ho chlebem), chléb a lampa. Hlavním individuálním atributem sv. Víta je kohout, případně kohout na knize (symbol zmrtvýchvstalého Krista).¹⁴³

Jako Český zemský patron bývá oděn jako kníže do hermelínového pláště a v ruce drží říšské jablko či žezlo. Od 14. až do 18. století bývá zobrazován ve sboru českých zemských patronů nebo čtrnácti svatých pomocníků.¹⁴⁴

Sv. Vít je zobrazen na obraze hlavního oltáře kostela sv. Víta v Tuchoměřicích a na fresce v podkruchtí.

2.3.2.5 Další zemští světci:

Sv. Jan Nepomucký je zobrazen na bočním oltáři v kostele sv. Prokopa ve Středoklukách; jako socha na bráně v Kněževsi.

Sv. Norbert je zobrazen jako iluzivní socha na bočním oltáři sv. Linharta v kostele sv. Víta v Tuchoměřicích.

Sv. Vojtěch je zobrazen jako iluzivní socha na bočním oltáři sv. Klimenta v kostele sv. Víta v Tuchoměřicích.

---

¹⁴² Byl ponořen do kotle s rozžhavenou smůlou či olovem, ale vůbec mu to neublížilo. Byl tedy předhozen lvům, ti si ho však nevšimli. Poté byl ve vězení umučen.

¹⁴³ Srov. REMEŠOVÁ: op. cit. 55.

¹⁴⁴ Srov. HALL: op. cit. 485.

2.3.3 Zemědělstí patroni

2.3.3.1 Sv. Isidor

Vyznavač konce 11. a počátku 12. století. Madridský rolník, spíše zemědělský dělník vyznačující se ve svém prostém životě ne jen mimořádnou zbožností, ale i pracovitostí, dobročinností a vůbec skutky lásky ke všemu tvorstvu. Stal se patronem zemědělců.

Zobrazován bývá v oděvu prostého venkovana s atributy, charakterizujícími jeho povolání: vidlemi, cepem, pluhem, kosou, motykou, rýčem apod. Jen někdy mívá ještě růženec nebo krucifix.¹⁴⁵

Sv. Isidor je zobrazen jako iluzivní socha na bočním oltáři Narození Páně v kostele sv. Víta v Tuchoměřicích, kde původně stála jeho socha, která byla posléze převezena do hřbitovní kaple sv. Rozálie; rovněž mu je zasvěcen postraní iluzivní oltář v presbytáři kostela sv. Prokopa ve Středoklukách.

2.3.3.2 Sv. Vendelín

Francký poustevník z 6. století. Podle legendy byl královský syn, „pastýř“ a později opat v Tholey u Saarbrückenu.

Bývá zobrazován jako poustevník nebo mích s pastýřskou holí, kolem sebe má dobytek, ovce nebo vepře. Jeho občasným atributem je poutnická hůl.¹⁴⁶

Sv. Vendelín je zobrazen jako protějšek ke sv. Isidoru, tedy jako iluzivní socha na bočním oltáři Narození Páně v kostele sv. Víta v Tuchoměřicích, kde původně stála jeho socha, která byla později převezena do hřbitovní kaple sv. Rozálie; také mu je zasvěcen postraní iluzivní oltář v presbytáři kostela sv. Prokopa ve Středoklukách.

2.3.3.3 Sv. Linhart (Leonard)

Francký šlechtic ze 6. století, který patřil ke dvoru krále Chlodovíka a přimlouval se u něj za vězně. Jako svatý ochránce vězňů byl uctíván v celém západním křesťanstvu. Sv. Linhart byl údajně benediktýnským řeholníkem, který založil klášter v Oblaku u Limoges.

¹⁴⁷

---

¹⁴⁵ Srov. REMEŠOVÁ: op. cit. 27.

¹⁴⁶ Srov. tamtéž 54.

¹⁴⁷ Srov. HALL: op. cit.248.

Zobrazován bývá jako mnich nebo opat s berlou a s řetězem, případně s okovy, kládou na nohy a zajatci. Podějí začal být vzýván nejen jako patron zajatců, ale též jako ochránce dobytka a koní a jeho atributem se stal také kůň nebo dobytek (snad pro řetěz, který drží v ruce).¹⁴⁸

Sv. Linhart je zobrazen na bočním oltáři v kostele sv. Víta v Tuchoměřicích; jalo obraz nad predelou oltáře sv. Františka Xav. v kostele sv. Prokopa ve Středoklukách.

2.3.3.4 Další zemědělstí patroni

Sv. Martě byla zasvěcena bývalá kaple v Přední Kopanině.

Sv. Nothburga je zobrazena v nástavci bočního oltáře sv. Linharta v kostele sv. Víta v Tuchoměřicích.

2.3.4 Ochranní patroni proti požáru a moru

2.3.4.1 Sv. Agáta (Háta)

Křesťanská světice, panna a mučednice, která se podle tradice narodila ve 3. století v Katánii na Sicílii a zemřela při pronásledování za císaře Decia. Podle legendy odmítla lásku římského místodržitele. Nejprve jí byla uříznutá ňadra a následně byla vhozená do žhavého uhlí, kde zemřela s modlitbou na rtech.¹⁴⁹

Za rok po její smrti došlo k výbuchu Etny a tehdy Agátin závoj, který byl rozprostřen na jejím hrobě, zastavil proud lávy. Proto je vzývána jako ochránkyně proti ohni a sopečným výbuchům.

Nejcharakterističtější atributem této světice je dvojice uťatých ňader na míse případně na knize nebo v kleštích. Dále jsou to nástroje jejího mučení (kleště, pochodeň, pánev se žhavým uhlím nebo hořící hranice). Bochník chleba, který světice občas drží v ruce, ji naznačuje jako ochránkyni před hladem po zhoubných požárech.¹⁵⁰

Sv. Agáta je zobrazena na bočním oltáři v kostele sv. Víta v Tuchoměřicích (s atributem sopky, který poukazuje na zázrak s jejím závojem).

---

¹⁴⁸ Srov. REMEŠOVÁ: op. cit. 54.

¹⁴⁹ Srov. HALL: op. cit. 38.

¹⁵⁰ Srov. REMEŠOVÁ: op. cit. 6.

2.3.4.2 Sv. Archanděl Michael

Strážný anděl židovského národa, kterého křesťanství přijalo jako svého ochránce. Je chápán jako vůdce vojska nebeského proti padlým andělům a ochránce proti mocnostem zla.

Bývá zobrazován většinou jako okřídlený rytíř ve zbroji s kopíím nebo mečem (případně ohnivým) a štítem, přemáhající d'ábla v podobě draka. Někdy také bývá vyobrazen s váhami, zejména na některých obrazech Posledního soudu, jako průvodce duší do ráje.¹⁵¹

Sv. Archanděl Michael je zobrazen na nástrovní malbě v kapli sv. Archanděla Michaela v Kozinci v námětu Zázrak na Monte Gargano¹⁵².

2.3.4.3 Sv. Florián

Římský voják z města Emže který se obrátil na křesťanství a zemřel mučednickou smrtí v roce 304. Byl vhozen do řeky Emže s mlýnským kamenem uvázaným kolem krku.¹⁵³

Stal se velmi populárním a zejména lidovým světcem jako ochránce proti zhoubnému ohni (v mládí prý zachránil svou modlitbou hořící dům).

Bývá zobrazován jako voják, vylévající vodu z vědra nebo jiné nádoby na hořící dům. Jen málo kdy bývá jako jeho atribut též mlýnský kámen.¹⁵⁴

Sv. Florián je zobrazen na iluzivním oltáři v hřbitovní kapli sv. Floriána v Černovičkách; v nástavci bočního oltáře Narození Páně v kostele sv. Víta v Tuchoměřicích.

2.3.4.4 Sv. Rozálie

Poustevnice z 12. století. Věrohodné historické zprávy o této světici nejsou dochovány. Podle tradice byla dcerou sicilského šlechtice. Odmítla život v přepychu a vstoupila do kláštera řehole sv. Basila. Nebyla však s životem v komunitě spokojena a proto se usídlila jako poustevnice v jeskyni, kde žila až do své smrti. Od 13. století je doložen její kult. V roce 1624 byly v jeskyni na Monte Pellegrino nalezeny její ostatky.

---

¹⁵¹ Srov. REMEŠOVÁ: op. cit. 45.

¹⁵² podle legendy se na Monte Gargano v italské Alálii lovec snažil ulovit bílého býka. ten se však skryl v jeskyni šíp vystřelený z lovcova luku se však minul cíle, odrazil se od skály a hrozil zasáhnout střelce. Tu však zázračně zasáhl archanděl Michael a šíp odvrátil.

¹⁵³ Srov. HALL: op. cit. 139.

¹⁵⁴ Srov. REMEŠOVÁ: op. cit. 22.

Protože se tak stalo ve spojitosti s morovou epidemií, byla vzývána jako ochránkyně proti moru.¹⁵⁵

Sv. Rozálie je zobrazena jako socha v iluzivním oltáři v hřbitovní kapli sv. Rozálie v Tuchoměřicích (drží v ruce krucifix a u nohou má lepku); na postraním oltáři sv. Františka Xav. v kostele sv. Prokopa ve Středoklukách (v levé ruce drží lepku v pravé ruce měl by asi být krucifix).

2.3.4.5 Další ochranní patroni

Sv. Anděl Strážce je zobrazen jako socha před farou ve Středoklukách.

Sv. Barbora je zobrazena jako iluzivní socha bočního oltáře sv. Agáty v kostele sv. Víta v Tuchoměřicích; jako socha na bočním oltáři sv. Anny v kostele sv. Prokopa ve Středoklukách.

Sv. Dorota je zobrazena v nástavci bočního oltáře sv. Klimenta v kostele sv. Víta v Tuchoměřicích.

Sv. Kateřina je zobrazena jako iluzivní socha na bočním oltáři sv. Agáty v kostele sv. Víta v Tuchoměřicích.

2.3.5 Ostatní světci

2.3.5.1 Sv. Kliment

Papež a mučedník, 3. nástupce sv. Petra kolem roku 100. Podle legendy byl za císaře Trajana uvězněn na Krymu a s kotvou na krku hozen do moře, protože křesťanům, pracujícím nuceně v mramorových lomech, vyvedl zázračným způsobem pramen ze skály a tak obrátil mnoho pohanů. Jeho údajné ostatky přinesl sv. Cyril a sv. Metoděj roku 869 do Říma. Proto je mnoho našich nejstarších kostelů zasvěceno tomuto světcovi.¹⁵⁶

Sv. Kliment je oblečen do papežského roucha a někdy má na hlavě tiáru. Bývá doprovázen beránkem. Hlavním jeho atributem je kotva.¹⁵⁷

Sv. Kliment je zobrazen na bočním oltáři v kostele sv. Víta v Tuchoměřicích, patrně díky tomu že zřizovatelem Tuchoměřické rezidence byla kolej sv. Klimenta

---

¹⁵⁵ Srov. ATTWATER Donald: Slovník svatých, Vimperk: Papyrus, 1993, 335.

¹⁵⁶ Srov. REMEŠOVÁ Věra: op. cit. 36.

¹⁵⁷ Srov. HALL: op. cit. 222.

v Praze.

2.3.5.2 Sv. Marie Magdaléna

O Marii Magdaléně se dovídáme z evangelií a legend. Podle evangelistů Marka a Lukáše byla posedlá a Kristus z ní vyhnal sedm démonů. S Marií Magdalénou byla ztotožňována hříšnice (nevěstka), která podle evangelií při hostině v domě jednoho s farizejů přišla s alabastrovou nádobkou vonného oleje a s pláčem přistoupila zezadu ke Kristu a začala mu nohy smáčet slzami, otírat svými vlasy, líbat a mazat vzácným olejem. Kristus ji pak odpustil. Evangelista Jan píše o tom, že Marie Magdaléna byla sestrou Lazara a Marty a byla svědkyni Lazarova vzkříšení. Marie pomazala librou drahocenného oleje Ježíšovi nohy při hostině v Betánii v domě Lazarově. Podle evangelií stála rovněž Marie Magdaléna pod křížem při Kristově skonu. Po Kristově smrti šla s ostatními ženami ke hrobu, aby pomazaly Kristovo tělo. Evangelista Jan se zmiňuje o tom, že Marie u hrobu potkala Krista, kterého nepoznala a myslela že je zahradník (námět *Noli me tangere*¹⁵⁸). O dalších osudech Marie Magdalény se dovídáme z tzv. Provensálské legendy, která se v určité modifikaci objevuje ve Zlaté legendě Jakuba de Voragine.¹⁵⁹

Sv. Marie Magdaléna je zobrazována většinou s dlouhými rozpuštěnými vlasy. Na výjevech ji nalezneme stojící pod křížem na Kalvárii, mezi ženami, které jdou pomazat Ježíšovo tělo (tři Marie) a na výjevech *Noli me tangere*. Baroko zobrazovalo s oblibou Magdalénu jako kajícnici v jeskyni a s lebkou. Je zahalená vlasem nebo porostlá po celém těle srstí. Atribut této světice je především nádobka s mastí a od dob baroka lebka a krucifix.¹⁶⁰

Sv. Marie Magdaléna je zobrazena na námětu Ukřižování a jako hříšnice v kostele sv. Marie Magdalény v Přední Kopanině.

2.3.5.3 Sv. Vavřinec

Křesťanský mučedník španělského původu který zemřel v Římě v roce 258. Byl římským jáhnem, kterého papež pověřil, aby rozdal chudým církevní poklady, aby je tím zachránil před hrabivostí císaře Valeriana.¹⁶¹

---

¹⁵⁸ Nedotýkej se mne

¹⁵⁹ Srov. ROYT Jan: Slovník biblické ikonografie, Praha: Karolinum, 2006, 149 – 151.

¹⁶⁰ Srov. REMEŠOVÁ: op. cit. 43.

¹⁶¹ Srov. HALL: op. cit. 471.

Za tento čin byl od císaře na rozžhaveném rožni umučen k smrti.

Jeho hlavním individuálním atributem je proto právě rožeň. K němu se někdy přidávají kniha, palma, váček s penězi a chléb.¹⁶²

Sv. Vavřinec je zobrazen v presbytáři jako nástěnná malba a na fresce v podkruchtí v kostele sv. Vavřince v Černovičkách.

2.3.5.4 Další zobrazení světci

Sv. Anna je zobrazena na bočním oltáři v kostele sv. Prokopa ve Středoklukách; jako socha na průčelí kostela P. Marie v Dobrovízi.

Sv. Hyacint je zobrazen jako socha na bočním oltáři sv. Františka Xav. v kostele sv. Prokopa ve Středoklukách.

Sv. Jan Křtitel je zobrazen jako socha na náměstí ve Středoklukách.

Sv. Josef s Ježíškem je zobrazen jako obraz na bočním oltáři sv. Anny v kostele sv. Prokopa ve Středoklukách.

Sv. Juda Tadeáš je zobrazen jako socha na bočním oltáři sv. Anny v kostele sv. Prokopa ve Středoklukách.

Sv. Petr a Pavel jsou zobrazeni jako iluzivní sochy na hlavním oltáři v kostele sv. Víta v Tuchoměřicích a jako iluzivní sochy na hlavním oltáři v kostele sv. Prokopa ve Středoklukách.

Sv. Tekla je zobrazena v nástavci bočního oltáře sv. Agáty v kostele sv. Víta v Tuchoměřicích.

---

¹⁶² Srov. REMEŠOVÁ Věra: op. cit. 54.

3 Závěr

Po husitských válkách a v době reformace byla česká společnost rozvrácená a plná konfliktů. Proto přišel jezuitský řád do Čech s pohnutou historií, aby se pokusil o věc zdánlivě neuskutečnitelnou a to, zastavit vzrůst protestantismu a znovu získat ztracené katolické pozice. Tovaryšstvo přišlo do Čech do velmi neutěšených podmínek. Ke svému působení si jezuité vybrali dominikánský klášter u sv. Klimenta na Starém městě, kde záhy, i přes komplikace, začali své působení a vyučování na nově zřízené koleji sv. Klimenta. Při koleji nechali vybudovat konvikt pro šlechtice a svatováclavský seminář pro chudší žáky. Kolej rozmnožovala svůj majetek, zvláště po bitvě na Bílé hoře, kdy se do čela definitivně dostala katolická strana. V roce 1621 získala kolej sv. Klimenta na západ od Prahy statek Tuchoměřice s okolními vesnicemi v bohaté zemědělské oblasti. Posléze zde byla z bývalé renesanční tvrze vybudována rezidence pro čtyři stálé členy. Starý kostel zasvěcený sv. Vítu, českému zemskému patronu, a sv. Linhartu, zemědělskému patronu, byl stržen a nahrazen novým větším kostelem. Místo, kde stál původní kostel, doposud není známo. Ví se pouze, že na onom místě byl později zbudován refektář. Budova rezidence a nový kostel zasvěcený sv. Vítu je připisován dílu raně barokního umělce Giovannimu Domenicu Orsimu de Orsini. Tuchoměřická rezidence po hospodářské stránce prosperovala a zásobovala svými produkty svatoklimetský seminář v Praze. Rezidence se ovšem starala a obnovovala i okolní vesnice, které pod ní bezprostředně spadaly. Proto z doby, kdy jezuité spravovali tento region, máme v okolní krajině řadu velice skvostných památek, které jsou ovšem někdy ve velice zbledlém stavu. Nedaleko Tuchoměřic se rovněž nacházelo jezuitské centrum ve Středoklukách, které spadalo nikoliv přímo pod kolej sv. Klimenta, ale pod svatováclavský seminář. Přesto zde v duchovní správě vypomáhali tuchoměřičtí jezuité. Provázanost mezi těmito dvěma centry lze vidět i v některých detailech uměleckých děl. Společná zemědělská činnost tohoto regionu se projevila také v úctě ke svatým. Proto jí je věnována celá kapitola ve výše uvedené práci. Kromě četného zobrazení řádových a zemských patronů, které je charakteristické pro jezuitský řád, se zde vyskytuje i poměrně bohatá škála zemědělských a hospodářských patronů. Za zmínku jistě stojí, že se zde nachází zobrazení sv. Linharta, ochránce dobytka a v Čechách zcela ojedinělé vyobrazení, kterým je Zázrak na Monte Gargano. S hospodářským zaměřením tohoto kraje také souvisí úcta ke svatým ochráncům jednak proti požárům, které jsou pro hospodářství velice ničující, tak proti moru, který v té době ohrožoval místní obyvatelstvo. Spojitost

mezi zdejšími vesnicemi a kostely nenacházíme pouze písemně zaznamenanou nebo ikonografickou, ale i po formální stránce, jako je například velmi podobně architektonicky vystavěná hřbitovní kaple sv. Kříže ve Středoklukách a kaple sv. Archanděla Michaela v Kozinci. Autoři těchto staveb však bohužel nejsou známi. Kolem zdejších mapovaných jezuitských památek však vyvstávají i další otázky. Jednou z nich může být určení autorství malířů četných iluzivních oltářů a fresek, kteří se podíleli na výzdobě interiérů kostelů a kaplí a kteří ještě nejsou identifikováni.

4 Seznam literatury

- ATTWATER Donald: Slovník svatých, Vimperk: Papyrus, 1993.
- BÍLEK Tomáš V.: Statky a jmění kollejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených, Praha: Dr. Fran. Vaškovský, 1893.
- ČORNEJOVÁ Ivana: Tuchoměřice za panství jezuitů, in: Tuchoměřice od nejstarších dob k dnešku, Tuchoměřice: Vydala obec Tuchoměřice, 2001.
- HOLEC František a kol.: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku – Praha a okolí, sv. 7, Praha: Svoboda, 1988.
- HALL James: Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění, Praha: Mladá fronta, 1991.
- KADLEC Jaroslav: Přehled českých církevních dějin, sv.2, Řím: Zvon, 1987.
- OULÍKOVÁ Petra: Klementinum průvodce, Praha: Národní knihovna České republiky, 2006.
- PODLAHA Antonín: Posvátna místa Království Českého – Dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v království Českém, sv. 5, Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1911.
- PODLAHA Antonín: Posvátna místa Království Českého – Dějiny a popsání chrámu, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v království Českém, sv. 4, Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1913.
- REMEŠOVÁ Věra: Ikonografie a atributy svatých, Praha: Zvon, 1991.
- ROYT Jan: Slovník biblické ikonografie, Praha: Karolinum, 2006.
- ROYT Jan: Zázrak s bílým býkem, in: ROYT Jan, NEVÍMOVÁ Petra (ed.): Album amicorum – Sborník ku poctě prof. Mojmíra Horyny, Praha: Ústav pro dějiny umění FFUK, 2005.
- SEKYRA Tomáš: Tuchoměřice v období 1301 – 1621, in: Tuchoměřice od nejstarších dob k dnešku, Tuchoměřice: Vydala obec Tuchoměřice, 2001
- Umělecké památky Čech A/J, sv. 1, Praha: Academia 1977
- Umělecké památky Čech K/O, sv. 2, Praha: Academia 1978
- Umělecké památky Čech P/Š sv. 3, Praha: Academia 1982
- Umělecké památky Čech T/Ž, sv. 4, Praha: Academia 1982.
- VLČEK Pavel a kol.: Tuchoměřice, in Encyklopedie českých klášterů, Praha: Libri,

1998.

- VLK Miloslav: Jezuitská rezidence a výtvarné umění, in: Tuchoměřice od nejstarších dob k dnešku, Tuchoměřice: Vydala obec Tuchoměřice, 2001.

5 Seznam obrazových příloh

1. Tuchoměřice, rezidence s kostelem sv. Víta, druhá polovina 17. století, pohled z východu. Foto: autor.
2. Tuchoměřice, kostel sv. Víta, druhá polovina 17. století, pohled do hlavní lodi. Foto: autor.
3. Tuchoměřice, průčelí kostela sv. Víta, 1667 – 1668, pohled ze severovýchodu. Foto: autor.
4. J. J. Heinsch: sv. Vít, kolem roku 1683, olej, Tuchoměřice, kostel sv. Víta, hlavní oltář. Foto: autor.
5. Originál sv. Václava, kolem 1732 – 1736, kámen, Tuchoměřice, kostel sv. Víta, pod kruchtou. Foto: autor.
6. Oltář sv. Linharta, kolem roku 1768, iluzivní malba, Tuchoměřice, kostel sv. Víta, boční oltář. Foto: autor.
7. Tuchoměřice, hřbitovní kaple sv. Rozálie, 1768, pohled do interiéru. Foto: autor.
8. Přední Kopanina, kostel sv. Maří Magdalény, první polovina 12. století, pohled z východu. Foto: autor.
9. Přední Kopanina, bývalá kaple sv. Marty a sv. Ludmily, 1712, pohled ze západu. Foto: autor.
10. Malé Čičovice, kaple sv. Kříže, 1712, pohled ze severu. Foto: autor.
11. Okoř, zřícenina hradu, kolem první poloviny 13. století, pohled z jihu. Foto: autor.
12. Okoř, kaple sv. Václava, 1260 – 1270, pohled ze západu. Foto: autor.
13. Středokluky, kostel sv. Prokopa, 1721, pohled z východu. Foto: autor.
14. Středokluky, kostel sv. Prokopa, třetí čtvrtina 18. století, pohled do interiéru. Foto: autor.
15. Oltář sv. Františka Xav., 60. léta 18. století, Středokluky, kostel sv. Prokopa, boční oltář. Foto: autor.
16. Středokluky, kostel sv. Prokopa, rokoková kazatelna. Foto: autor.
17. Středokluky, kaple sv. Kříže, 1721, pohled ze západu. Foto: autor.
18. Anděl Strážce, druhá čtvrtina 18. století, kámen, Středokluky. Foto: autor.
19. Sv. Ludmila a sv. Václav, druhá čtvrtina 18. století, kámen, Středokluky. Foto: autor.
20. Černovičky, kostel sv. Vavřince a kaple sv. Floriána, druhá polovina 12. století, pohled z jihozápadu. Foto: autor.

21. Sv. Florián, druhá polovina 18. století, iluzivní malba, Černovičky, kaple sv. Floriána, hlavní oltář. Foto: autor.
22. Nejsvětější Trojice, druhá polovina 18. století, iluzivní malba, Černovičky, kaple sv. Floriána, klenba. Foto: autor.
23. Kněževes, kostel sv. Václava, 1882, pohled ze západu. Foto: autor.
24. Sv. Jan Nepomucký, opraven 1897, kámen, Kněževes, osazený na bráně. Foto: autor.
25. Dobroviz, kaple P. Marie, druhá třetina 18. století, pohled ze severu. Foto: autor.
26. Kozinec, kaple sv. Archanděla Michaela, 1739, pohled ze severu. Foto: autor.
27. Zázrak na Monte Gargano, první polovina 18. století, freska, Kozinec, kaple sv. Archanděla Michaela. Foto: autor.
28. Pozorující pastýři, první polovina 18. století, freska, Kozinec, kaple sv. Archanděla Michaela. Foto: autor.

6 Resume

The Jesuit residence in Tuchoměřice and the churches managed the Order
the Society of Jesus in the proximate neighbourhood

This thesis concerns the theme of the influence of the Order of Jesuits on the surroundings of the Tuchoměřice residence (Prague- West) and the proximate neighbourhood managed by the Order of Jesuits. The main aim was to summarize and map the monuments constructed during the period of Jesuits and create a more comprehensive view on this theme. The sources for the work were both literature and examination of the properties.

The work includes the iconographic aspect proposed by Jesuits, which corresponds to the baroque respect of the local inhabitants to the saints. The frequency of agricultural patrons accounts for the agricultural specialization of the region.

Above all, this region is very rich on the fresco and illusive paintings of the altars, whose authors are not yet fully clarified. This offers opportunities for further research. Keywords occurring in this thesis: baroque, Jesuits, residence, church, saint.